

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SİYASETEN KATL (1075-1243)

FEDA ŞAMİL ARIK*

I. GİRİŞ

1- SİYASETEN KATL VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Türkler'de devletin başında bulunan hükümdarların mutlak yetkilerine, örf-siyaset haklarına dayanarak verdikleri en ağır ceza, süphesiz ölüm'dür. Bilindiği gibi ölüm, hükümlünün yaşamına çeşitli biçimlerde son vermek suretiyle uygulanan bedenî bir cezadır¹. Türk-İslâm devlet anlayışı, hükümdarın bu yetkisine bağlı olarak gelişen kurumu "siyaseten katl" olarak adlandırmıştır. "Siyaset" kelimesi de hükümdarın daha ziyade devlet yönetimi ile politika gerekleri dolayısıyla verdiği ölüm cezası manasına gelmektedir². Türk örf hukuku ile devlet geleneğinde, mutlak bir otoriteye sahip olan hükümdarın, kudretinin son sınırı olarak ölüm cezası verebilme yetkisinin bulunduğu kabul ve ifade edilmiştir³.

İslâm hukukçuları da kaynağını örfî hukuk'tan alan bu yetkiyi "siyaset" adı altında tanımak zorunda kalmışlar ve hükümdarın bu fiilî durumunu, İslâm hukuku adına da tasdik ve tescil etmişlerdir. Şöyleki, İslâm Ceza Hukuku'nda birtakım suçlar "hadd, kısas ve diyet" gibi belli cezaları gerek-

* Doç. Dr. A.Ü.D.T.C.F. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, c. II, İstanbul 1983, s. 718, 726., Hakkı Uma, *Ceza Hukuku (Teksir)*, Ankara 1967, s. 120, 121., Ceza maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, c. X, s. 300.

² Siyaset, siyaseten cezalandırma ve katl konularında geniş bilgi almak için bkz: Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1963 (Doktora tezi), s. 1-2., Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (Ed. by V.L. Ménage), Oxford 1973, s. 192 v.d., 259 v.d.

³ Bu hususta msl. bkz: Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu-Bilig*, I. Metin (Yay. R.R.Arat), Ankara 1947, Beyit: 4213, 295, s. 424, 45., II. Çeviri (R.R.Arat), Ankara 1974², 304,32., Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara 1972, s. 265., Sadri Maksûdi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul 1947, s. 285-286., Nizâmü'l-mülk, *Siyaset-nâme*, c. I. Farsça metin (nşr. M.A. Köymen), Ankara 1976, Fasıl: XI, XL, s. 74-75, 145., trk. trc. (M.A. Köymen), Ankara 1982, 174,91., Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı, *A.Ü.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7 (1966), s. 31., a.g.y. *Alp Arslan ve Zamani*, c. II., Ankara 1983, s. 31., Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 25-26.

tirmektedir. Ancak, suç sayılan bazı fiillerin cezaları tayin edilmemiş ve bazen de cezaı ve cezalandırmayı gerektiren fiiller, suç olarak tespit olunmamış ve dolayısıyla cezaları da gösterilmemiştir. Fakat İslâm hukuku'nun bu boşlukları, fikhın ana kaynaklarınca bulunup meşrulaştırılan tâzir kurumu formülü ile kısmen de olsa, doldurulmaya çalışılmış, bu sayede kamu'ya veya devlete karşı işlenen suçlara, devlet hizmetlilerinin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ve hattâ bazen Tanrı'ya karşı işlenilmiş suçlara ceza vermek imkânı doğabilmiştir. Ne varki, suçların tespiti hususunda hükümdar (ulu'l-emr) ile yetkili memurlarına tanınan bu geniş elastikiyet ve takdir hakkına rağmen, söz konusu suçların karşılığında verilebilecek cezanın limiti aynı çeşit hadd cezasını aşamayacağı gerekçesiyle bazı hukukçularca en çok 79 sopa vurulmasıyla sınırlandırılmıştır. Yani suç ister hafif, ister ağır olsun, takdire göre verilebilecek en ağır ceza statik bir nitelik taşımaktaydı. İşte bu durağan ve değişmez âzamî ceza, özellikle çok ağır suçları işleyenleri cezalandırmaya kafi gelmediği için bu kurumu da pek işe yarar bir durumdan çıkarmaktaydı. Bu durum karşısında, hukuk teorisyenleri tâzir kurumunun prensiplerinden hareket ederek bir başka usul bulmuşlar, "siyaset" adı altında hükümdarlara haklarında kesin bir şer'î hüküm bulunmayan bütün hususlarda kanun koyma yetkisi tanımışlardır ki bu da, "örfi hukuk" ve örfi yetkinin İslâm hukukçularınca da kabulünden başka bir şey değildir. Bu suretle hükümdara, suç sayılmasına imkân olmayan fiillere bile, eğer devlet ve millet yararına bir sonuç verecekse, cezalandırma hakkı verilmiş ve İslâm Ceza Hukuku'nun boşlukları doldurulmuştur. Böylece artık haklarında kesin bir şer'î hüküm bulunmayan suçları yalnız tâzir kurumu çerçevesinde cezalandırmak zorunluluğu kalmamış ve örfi yetkileri (siyaset) sayesinde hükümdar ile vekillerinin -tâziren kadı tarafından en çok 79 sopa ile cezalandırılabilir- suçluları "siyaseten" ölüm cezasına dahi çarptırılabilmeleri mümkün hale gelebilmiştir¹.

Tarih boyunca görüldüğü üzere, İslâm ve Türk devletleri hükümdarları da kendilerine tanınan bu haklara dayanmak suretiyle çeşitli kimseleri ölüm cezasına çarptırmışlar ve bu yetkilerini pratikte çeşitli vesilelerle sık sık kullanmışlardır. İşte gerek Selçuklu devri devletleri⁵, gerek Osmanlı⁶ ve gerekse

¹ Mumcu *Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, Ankara 1969 (Doçentlik tezi), s. 218-219., a.g.y., *Siyaseten Katl*, s. 49-50.

⁵ Msl. bkz: Nizamü'l-mülk, *Siyaset-nâme*, Farsça metin, Fasıl: XI, XLII, s. 46-47, 177., trk. trc., 57-58, 214.

⁶ Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 55 v.d.

öteki Türk devletleri hükümdarları gibi, Selçuklu sultanlarının da yaşam ve ölüm üzerinde karar verme yetkilerini bizzat kullandıkları kaynaklarımızda yer alan kayıtlardan anlaşılmaktadır.

2- GENEL ÇİZGİLERİYLE BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SİYASETEN KATL

Bir insan için en ağır sayılabilecek ceza olan ölüm (siyaset), Büyük Selçuklu Devleti'nde sultanlar tarafından oldukça sık verilip uygulanmıştır. Elimizdeki kayıtlara göre, ölüm cezası başlıca tebaa'ya, tâbi olan veya olmayan hanedan üyeleri ile görevlilerine, vassal kuruluş hükümdar, hâkim, hanedan mensupları ile tebaasına, savaş esirlerine ve halifelik mensuplarına verilmiştir. Münferid olarak uygulanabilen bu ceza, diğer cezalara ek olarak da verilebilmiştir. Bu cezaya hükmedilirken ilgili suç nedeni ile bir soruşturma yapılabildiği gibi, buna gerek duyulmayan haller de olmuştur. Yine önemli kişilerin katlinde ferman verilmiş, acele durumlarda veya sultanın huzurunda yada yanında yapılan infazlar da fermansız yerine getirilmiştir. Bu cezanın uygulanması görevi, başka görevlilere tevdi ve havale edilebildiği gibi, kimi zamanlar sultanlar da verdikleri bu cezanın infazlarını bizzat yerine getirmişlerdir. İnfazlar başlıca, kılıçla, okla, işkenceyle idam, asma, boğdurma (suda veya yay kirışıyle), zehirleme, fillerin ayaklarına atma vb. gibi şekillerde yapılmıştır. İnfazlardan sonra bazı durumlarda, vezir gibi yüksek devlet erkânının kesik başları durumdan kesin olarak emin olmak isteyen sultanların yanına merkeze gönderilmiş, başsız gövdeler ise ailelerine teslim edilmişlerdir. Yine bazı durumlarda ölüm cezasına çarptırılan, tâbi kuruluş hâkimleri çok feci bir şekilde işkence ile öldürülmüş, kesik başları merkeze sultanın yanına gönderilip, ordu içinde teşhire tâbi tutulmuş, cesedleri de ailelerine verilmeksizin köpeklere atılmıştır. Şimdi önce tebaa'yı ilgilendiren siyaset cezalarını ele alalım:

a) Tebaa'ya

Elimizdeki kayıtlara göre, vezir gibi yüksek dereceli mülkî devlet erkânı, hâcib, saray maskarası gibi, saray teşkilâtı mensupları ve eyâlet teşkilâtında görevli vâli, mültezimler gibi kimseler işledikleri, sultanların tahta geçmelerine muhalefet etme, devlet işlerine müdahalelerde bulunma, devleti yıkma amacıyla faaliyet gösteren Bâtinîler ile işbirliği yapmak gibi siyasî nitelikli suçlar, sultanın emrine geç uyma, örf ve âdetlere aykırı olarak, ilân edilen genel matem törenlerine katılmayarak, içki ve eğlence ile meşgul olmaları dolayı-

sıyla, tahrik ve ikna suretiyle sultândan katl fermanı alınması üzerine, münferid veya diğer cezalara ek olarak ölüm cezalarına çarptırılmışlardır. Bunlardan vezir gibi devlet görevlileri hakkında katl kararı alınırken, gerektiğinde soruşturma yapılmış, deliller saptanmış, suçu sâbit olanlar için ise, buna gerek duyulmamıştır. Bu gruptaki kimselere verilen bu cezanın infâzı ise, zincirle boğulmak ve daha şerefli bir infâz şekli olan kılıçla idâm, dili üçe yarılmak veya ensesinden çıkarılmak suretiyle işkenceyle katl, zehirletme ve suda boğdurtma gibi şekillerde yapılmıştır. Şimdi bu hususlardaki kayıtlarımızı ele alalım:

Vezirlerin katline dair olan kayıtlarımızın ilki Alp Arslan zamanına aittir. Buna göre bu sultan, azledip, Mervü'r-Rûd'a sürgün ettiği vezir Kündürî'yi, Hatun'un ve bu şehir Reis'inin şefaatine rağmen, gönderdiği iki gulâm aracılığıyla öldürtmüştü. Sultan, Nişapur Reisi Mahmud'un Mervü'r-Rûd'da nâib'i bulunan kardeşi Abdü'r-rezzak'a bir ferman göndererek Kündürî'nin "...zincirle boğulup, yedi gün (süreyle) kalenin kapısına -herhalde teşhir amacıyla- asılmasını emretmiş ve infaz için merkezden iki gulâm göndermişti. Bunların ellerinde de Mahmud'a hitaben yazılan, Kündürî'nin öldürülmesini ve başının kendisine gönderilmesini emreden bir ferman vardı. Kündürî boğularak öldürülmeyi kendisine yakıştırmamış ve şöyle demiştir: "Ben ne ayyâr, ne de hırsızım ki boğulayım, kılıç benim için daha iyidir. O, günahlarımı siler. Çünkü kılıç ile öldürülen kimse şehid olur". O, öldürülmesinden sadece yeni vezir Nizamü'l-Mülk'ü sorumlu tutmuştur. Gözleri bağlanarak cezası arzusu üzerine kılıçla infaz edilen Kündürî'nin başı sultana götürülmüş, gövdesi ise kızkardeşi tarafından teslim alınarak doğum yeri olan Kündür'e götürülerek defnedilmiştir (1063). Onun katlinde Nizamü'l-Mülk'ün etkili olduğu muhakkak sayılmaktadır. Hattâ kaynaklar, Nizamü'l-Mülk'ün vezir öldürtmek gibi, kötü bir bidât çıkardığını ve hükümdarlara kötü bir yol gösterdiğini bizzat Kündürî'nin ağzından nakletmişlerdir⁷.

Sultan Mehmed Tapar da, veziri Sa'd ü'l-Mülk'ü öldürtmüştür. Sultan 1107'de Şah-diz kalesini tahrip ile Bâuniler'i katletmiş, ele geçen belgeler vezirin onlarla ilişkisini ortaya koyunca, idam edilmişti⁸.

⁷ Köymen, *Alp Arslan*, c. II, s. 6, 40, 61, 67, 126-127., Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980³, s. 149-150., İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953 (Doktora tezi), s. 10, dipnot 3., Aydın Taueri, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezirlik*, A.Ü.DTCF.TAD, V/8-9 (1967), s. 174-175.

⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 321.

Saray teşkilatı mensuplarına verilen ölüm cezalarıyla ilgili ilk kaydımız Alp Arslan zamanına aittir. Buna göre bu sultan önce taht rakibi ve kardeşi Süleyman'ın emrindeyken, sonra hizmetine giren Hâcib Ay-Tekin'i, emrine girmekte gecikmekle suçlayarak ölüm cezasına çarptırmış ve infazı onu kılıcıyla ikiye biçerek bizzat yerine getirmişti (458/1066)⁹.

Sultan Melikşah ise, oğlu Davud'un ölümü üzerine ilân edilen genel mâteme uymayarak, içki ve eğlenceyle meşgul bulunan saray maskarası Câferek'in öldürülmesini emretmiş ve bu emir, dilinin üçe yarılması veya başka bir kayıda göre, ensesinden çıkartılması suretiyle işkence ile öldürülmesiyle yerine getirilmişti. Hakkında katl kararı alınırken olayın doğruluğunun tahkiki amacıyla bir soruşturma yapılmış, deliller saptanmış ve tanıkların ifadelerine de başvurulmuştu¹⁰.

Vali gibi eyâlet teşkilatında vazifeli yüksek devlet görevlileri ile mültezimler de bu cezaya mâruz kalmışlardır. Örnek olarak Melikşah, veziri Nizamü'l-Mülk'ün oğlu olmasına rağmen, Belh valisi Cemal-ü'l-Mülk'ü görünüşe göre devlet işlerine müdahalelerde bulunması dolayısıyla, Horasan Amîdi aracılığıyla zehirlettirerek öldürmüştü (475/1082)¹¹. Yine bu hükümdar Bağdad Şahnesi Gevher - Ayîn ile Humar-Tekin'in kendisini tahrik ve iknası üzerine verdiği bir fermanla Basra mültezimi İbn Allan'ı suda boğdurtmak suretiyle katlettirmişti (1079)¹².

Kale kütüvali gibi askerî teşkilatta görev yapan kimseler, merkez ordusunda yer alan kumandanlar, başka ülkelerde fetihlerle görevli ümerâ ise, nedenini bilemediğimiz suçlar, âsî saltanat iddiacılarıyla işbirliği yapmak, devlete ve sultanlara ihanet ve komplo hazırlamak, hükümdarın onayını almaksızın başına buyruk hareket etmek, düşman ordusu saflarına geçmek gibi suçlar nedeniyle ölüm cezasına mâruz kalmışlardır. Haklarında katl kararı alınırken gerektiğinde soruşturma yapılmış, cezaları ise, okla ve görünüşe göre kılıçla idam şeklinde infaz olunmuş, bazen boğdurulma usûlü de uygulanmıştır. Bu husustaki kayıtlarımızın ilki, Alp Arslan zamanına aittir. Buna göre bu hükümdar, bir suçtan ötürü çadırına getirilen Berzum kalesi kütü-

⁹ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, c. I, Ankara 1983, s. 114., c. II, s. 8, 232.

¹⁰ Köymen, *Alp Arslan*, c. II, s. 99, 140-141, dipnot 72. Kafesoğlu, Köymen'in aksine, onu Nizamü'l-mülk'ün oğlu Belh valisi Cemâl-ü'l-mülk'ün öldürttüğünü söylemektedir (bkz: *Melikşah*, s. 198-199).

¹¹ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 199.

¹² Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 197., Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 324.

vali Yusuf Harezmi hakkında ölüm cezasına hükmetmiş ve infâzı da onu okla vurarak öldürmek şeklinde bizzat uygulamak istemiş ancak oku hedefini bulamamıştı¹³. Yine bu sultan, kardeşi Kavurd'la işbirliği yapıp kendisine bir komplo hazırlamak isteyen ordusundan bir grup kumandanı öldürtmek suretiyle cezalandırmıştı. Olayda kumandanların bu suçu gerçekten işleyip işlemediğini anlamak için sultan bir soruşturma da yaptırmıştı¹⁴.

Melikşah, Anadolu'da onayı olmaksızın hareket eden Ebu'l-Kasım'ı, görünüşe göre Emir Bozan'a verdiği bir emirle, boğdurtmuştu¹⁵.

Sultan Sancar, Gurlu hükümdarı Alâü'd-din Hüseyin'le yaptığı savaşta (1152) kendisine ihanet ederek Gurlular tarafına geçip, yapılan ve Selçuklular'ın galibiyeti ile sonuçlanan savaşta esir alındığı anlaşılan bir kumandanı derhal öldürmüştü¹⁶.

Ulemâ'ya ve adli teşkilat mensuplarına ise, diğerlerinden daha az ölüm cezası verildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta tespit edebildiğimiz bir kayıt, Melikşah zamanına aittir. Buna göre, Rûyanlı Fahrü'l-islâm Abdü'l-vâhid b. İsmail nedenini bilemediğimiz bir suçtan ötürü Taberistan kadısı iken katledilmişti¹⁷. İnfazın ise, ulemâdan olması nedeniyle boğdurulma veya asma şeklinde yapıldığı düşünülebilir.

Raiyyet'ten bazı kimseler ise, devleti tahrip ve yıkmak amacıyla hareket eden Bâtunilik, isyan, "mehdî"lik iddiasıyla halkı kıtal ve ayaklanmaya teşvik suçlarından ötürü ve bazen diğer cezalarla birlikte bu cezalara çarptırılmışlar, infazlar ise görünüşe göre, kılıçla ve asılma ile idam şekillerinde yapılmış, kesik başlar bazen Halifelige veya merkeze gönderilmiştir. Mesela Sultan Melikşah Mısır'dan gelip Basra bölgesinde komünist Karimatî zemin üzerinde mehdilik iddiasıyla ortaya çıkıp (1090), etrafına pek çok taraftar toplayan, ve Basra'yı yakıp yıkan Balba'yı, sonunda yakalatarak Bağdad'da tahkir ve teşhir ettirerek astırmıştı¹⁸.

Mehmed Tapar, 1107'de Şah-diz kalesini alarak buradaki Bâtunileri öldürmüştü, katledilen Bâtunilerin reisi Abdülmelik Attâş'ın kesik başını,

¹³ Köymen, *Alp Arslan*, c. II, s. 261.

¹⁴ Köymen, *Alp Arslan*, c. I, s. 88, 94.

¹⁵ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 153.

¹⁶ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. II. *İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1984², s. 380., a.g.y., *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963, s. 134.

¹⁷ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 179.

¹⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 317-318., Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 140, dipnot 10.

Bağdad'a göndertmişti. Sancar da Bâtunileri tenkil etmiş, 521/1127'de Horasan Bâtunilerinden 10.000 kişiyi öldürmüştü¹⁹.

b) Hânedan Üyelerine

Büyük Selçuklu sultanları tâbi olan veya olmayan üvey kardeş ile yeğenleri, amca, hala, yeğen gibi aileleri fertlerine de bu cezayı vermişlerdir. Türkler'deki tahta veraset anlayışı dolayısıyla saltanatu ele geçirmek amacıyla kendilerine karşı mücadeleye girişen ve tâbi olan veya olmayan hânedan mensupları yakalandıklarında idam cezasıyla cezalandırılmışlardır. Ayrıca taht iddiacılarını destekleyip, onların safında yer alan üvey yeğen, hala gibi ikinci dereceden akrabalarını da Selçuklu sultanları öldürmedikleri takdirde ileride kendileri için bir tehlike yaratabilecekleri ihtimalini ve devletin yüksek çıkarlarını gözönüne alarak bunlara da bir güvenlik önlemi niteliğinde aynı cezayı vermişlerdir. Bunlara verilen cezaların infazı ise, -hanedan üyelerinin kanlarının kutsal sayıldığı için akıtlamayacağı şeklindeki eski Türk geleneği dolayısıyla genellikle yay kirişi ile veya suda boğdurmak suretiyle yapılmış, bazen zehirleme gibi yöntemler de uygulanmıştır.

Bu hususta tespit edebildiğimiz ve Tuğrul Bey devrine ait olan ilk kaydımıza göre, bu hükümdar, Fâtümîler ve Besasîri'nin de etki ve desteğiyle kendisine karşı üçüncü kez ayaklanan ve Rey civarında yapılan savaşta yenilerek esir düşen (1059) üvey kardeşi İbrahim Yınal'ı yay kirişi ile boğdurtmuş, aynı savaşta ele geçen ve Yınal 'ın kardeşi Er-taş'ın oğulları olan yeğenleri Ahmed ile Mehmed de aynı âkıbete mâruz kalmışlardı. Yınal'ın öldürülmesinde memlûk emîrlerinden Humar-Tekin de âmil olmuştu²⁰.

Sultan Melikşah, Rey'i ele geçirerek kendi sultanlığını ilân etmek üzere harekete geçen, ancak Hemedan civarında yapılan savaşta (1073) yenilerek yakalanan amcası, tâbi Kirman Selçuklu devleti hükümdarı Kavurd'u aynı şekilde kendi yayının kirişiyle boğdurtmuştu²¹. Bir kısım kaynaklar ise, onun

¹⁹ Kafesoğlu, Selçuklular maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. X, s. 375., Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 321-322, 323.

²⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 137-138., Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1980³, s. 97-98, 106., Köymen, *SDTT*, s. 62., Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 6., a.g.y., Selçuklular, *İA*, s. 367., a.g.y., Selçuk'un Oğulları ve Torunları, *Türkiyât Mecmuası*, XIII/(1958), s. 127 v.d.

²¹ Kafesoğlu, *Selçuklular, İA*, s. 363., a.g.y., *Melikşah*, s. 22-23., Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 199. Köymen, *SDTT*, s. 69-70., Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, İstanbul 1980, s. 57-59.

zehirletildiğini belirtmektedirler²². Yine Sultan Melikşah, Kavurd'la olan mücadelesinde kocası El-Basan'dan sonra Kavurd'u destekleyen halası Gevher Hatun'u, hatunların siyasi rolleri dolayısıyla bir gâile çıkaracağı endişesiyle görünüşe göre Nizamü'l-Mülk'e verdiği bir emirle servetini müsadere ettirdikten sonra öldürtmüştü²³. Melikşah'a iki kez isyan eden Tekiş, Tutuş ile işbirliği yaparak, Belh'de yerleşmek üzere ayaklandığı için Mart 1094'de Sultan Berkyaruk tarafından yakalanarak ölüm cezasına çarptırılmış²⁴, Fırat nehrine atılıp suda boğdurulması suretiyle cezası infaz olunmuştu²⁵. Sultan Mehmed Tapar, tahttan indirdiği yegeni Melikşah'ı, daha sonra kendisine karşı yaptığı savaşta (1105) yenip, atabeyi Ayaz ile birlikte öldürtmüştü²⁶. Yine bu hükümdar kardeşi Sultan Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'u, görünüşe göre veziri Müeyyid'ül-Mülk aracılığıyla boğdurmak suretiyle katletmişti²⁷.

c) *Vassal Kuruluş Hâkim, Hükümdar ve Tebaasına, Halifelik Mensuplarına*

Selçuklu sultanları hâkim, emir, hükümdar gibi kendilerine tâbi kuruluşların başında bulunan kimselere de, vassallıktan çıkma, isyan, düşman devletlerin egemenliğine girme, onlar adına para basurma, hutbe okutma, Selçuklu İmparatorluğu'nun nezdlerindeki temsilcilerini tutuklama, mallarını yağma ve zulümlerde bulunma, yolları kapama, eksik vergi gönderme, Selçuklu emirlerini katletme gibi hukukî, siyasi, askerî suçlarından ötürü ölüm cezaları vermişlerdir. Yine bu kuruluşlara, halifeliğe mensup, kadı, köle gibi tebaa da siyasi konulara müdahale etme, sultanların onayını almadan tahta bir kimseyi geçirme ve Selçuklu tebaasından kimseleri öldürme gibi siyasi ve adî suçları nedeniyle te'dip edilerek bu cezayla cezalandırılmışlardır. Bunların infazı ise, işkence ile öldürülmek ve görünüşe göre kılıçla idam şekillerinde yapılmış, bazen cesedleri köpeklere yedirildiği gibi, kesilen başları da teşhire tâbi tutulmak üzere merkeze gönderilmiştir.

²² Fuat Köprülü, Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azâsının İdâmında Kan Dökme Memnuiyeti, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1983, s. 74., Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 23, dipnot 26.

²³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 173, 201.

²⁴ Kafesoğlu, *Selçuklular*, *İA*, s. 373.

²⁵ Köprülü, *Hanedan Azâsının İdamı*, s. 74.

²⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 232.

²⁷ Köprülü, *Hanedan Azâsının İdamı*, s. 75.

Bu hususta Tuğrul Bey zamanına ait olan ilk kaydıma göre, bu sultan, Mısır Fâtımî Devleti'nin temsilcisi el-Müeyyed Fid-dîn'in etkisi ve teşvikiyle tâbilitken kurtulmak için isyan eden, Fâtımî devleti adına para bastırıp hutbe okutan Vâsit ve çevresi hâkimi İbn İsfâncus'u, Irak valisi Ebu'l-Fazl Hemedânî aracılığıyla yakalatarak işkenceyle öldürmüştü, cesedi köpeklere atılmış, kesik başı da sultana gönderilerek ordu içinde teşhir amacıyla dolaştırılmıştı²⁸.

Alp Arslan saltanat değişikliğinden yararlanarak Selçuklu egemenliğine karşı baş kaldıran Saganiyan emiri Musa'yı kalesini ele geçirecek esir etmiş ve ölümle cezalandırmıştı²⁹.

Sancar, tâbi Harezmsâhlar devleti hükümdarı Atsız'ın bağımsız bir devlet kurmak, hattâ Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yerine geçmek istemesi, izin almadan kendiliğinden göçebe Türkler'e karşı seferler yapması, nezdindeki Selçuklu temsilcilerini tutuklama, mallarını yağma ettirmesi, yolları kapaması, vergisini düzensiz göndermesi neden ve suçlarından ötürü tedip etmiş (1138), yendiği Atsız'ın esir düşen oğlunu da babasının yaptıklarına karşılık olmak üzere derhal öldürmüştü³⁰.

Sultan Mehmed Tapar, çok sevdiği Yağı-Sıyan oğlu Mehmed'i öldüren Hille'nin Şîi Arab emiri Sadaka b. Mezyed'i bu yüzden katlettirmişti³¹.

Tâbi kuruluş ile halifelik tebaasına verilen cezalara gelince., Tuğrul Bey, kendisine sorup, onay almadan Âmid hükümdarı Sâ'id'in yerine küçük yaş-taki oğlunu geçiren bir kadı'yı ölümle cezalandırmıştı³².

Melikşah, babası Alp Arslan'ın katilini öldüren Ferraş Cami'nin oğlunu katleden Halifenin kölesini kısas olmak üzere katlettirmişti³³.

ç) Tutsaklara

Savaş, fetih, baskın gibi olaylar sonucu ele geçen tâbi kuruluş emîr ile aile fertleri, raiyyet, ordu mensubu gibi kimseler de, geçmişte yapılan savaş-larda esir düşen Türkler'e, yaralıları çok ağır işkenceler yapmaları, başka

²⁸ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 27-29., a.g.y., Tuğrul Bey maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. XII/2, s. 31.

²⁹ Köymen, *Alp Arslan*, c. I, s. 76.

³⁰ Köymen, *SDTT*, s. 137-138.

³¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 235.

³² Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 30., a.g.y., *İA*, s. 31.

³³ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 154, dipnot 44.

devletler adına hutbe okutmaları, te'dipleri amacıyla kuşatıldıklarında, Türklerin kesik başlarını hakaret olmak üzere fırlatmaları, taht iddialarının safında yer almaları, haydutluk ve eşkiyalık yaparak güvenlik ve asayiş bozmaları, kendilerini suikast düzenleyerek öldürtmek istemeleri, savaşa kalkışmaları gibi suçları dolayısıyla sultanlar tarafından ölüm cezasıyla cezalandırılmışlardır. Bunlara verilen cezaların infazı ise, bizzat sultanlar tarafından da yerine getirilmiş, infazlarda görünüşe göre kılıçla idam, fillerin ayakları altına atıp, ezilerek, çignenerek ölüm gibi usûller uygulanmıştır.

Bu hususta Tuğrul Bey zamanına ait olan ilk kaydımıza göre, bu sultan kuşattığı kalede esir alınan Sincar emîri ile bir kısım halkını öldürtmüştü. 1057'de Besasîrî ile yapılan savaşta Kutalmış komutasındaki Selçuklu kuvvetleri bozguna uğramış, Şîî eğilimli Sincar emîri ile halkı yenilip, esir düşen Oğuzlar'a hattâ yaralıları görülmemiş işkenceler yapmışlar, bunları vahşice öldürmüşlerdi, üstelik Mısır Fâtımîlerinin tâbiyetini kabul etmişlerdi. Kutalmış Sincarlıların yaptığı vahşeti sultana anlatınca, buraya gelinerek kuşatılmıştı. Sincarlılar, surlar üzerine çıkararak hakarete ve geçen yıldan sakladıkları, öldürdükleri Türklerin kesik kafalarını fırlatmaya başlamışlardı. Bu ağır tahrik ve hakâretler üzerine, kale hücum ile alınmış ve bu cinayetleri dolayısıyla Sincar emîriyle halkın bir kısmı, görünüşe göre Tuğrul Bey'in emriyle öldürülmüştü³⁴.

Yine bu hükümdar, kendisine isyan eden kardeşi İbrahim Yınal'ı yaptıkları savaşta mağlup etmiş, esir edilen adamlarından, ordusu mensuplarından pek çoğunu da katlettirmişti³⁵. Aynı şekilde, tâbi hükümdar Hezaresb'in Besasiri'ye karşı yaptığı baskında ele geçirilen esirleri, fillerin ayakları altına atarak bizzat cezalandırmıştı (449/1057)³⁶.

Sultan Melikşah, 1086'da Câber kalesini ele geçirmiş, kale sahibi Sâbikü'd-din Câber ile ailesi mensuplarını, haydutluk ve şekavet yapıp, ülkede sükûn ve asâyiş bozdukları gerekçesiyle öldürtmüştü³⁷.

Sultan Sancar Karahanlı devleti hükümdarı Arslan-Han'ın emriyle kendisini öldürmek üzere harekete geçen 12 askeri yakalandıklarında katlettirmişti³⁸. Yine, Irak Selçuklu Devleti başkenti Hemedan'ı işgali üzerine, bu dev-

³⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 134-135.

³⁵ Köymen, *SDTT*, s. 62.

³⁶ Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 79, 134.

³⁷ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 91.

³⁸ Köymen, *BSİT*, c. II, s. 161.

letin hükümdarı Mesud'un Atabeg'i Karaca ile Yusuf Çavuş'u, Dinever yakınlarında yapılan savaşta Mesud ile birlikte ele geçirmiş, Mesud'u tahrikle savaşa yol açtıkları gerekçesiyle görünüşe göre, bizzat kendi eli ile (kılıcıyla) öldürmüştü³⁹.

II.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SİYASETEN KATL

1- SİYASETEN KATL'İN SEBEPLERİ

Türkiye Selçuklu Sultanlarının siyaseten ölüm cezası vermelerinin nedenleri çeşitli olup başlıcaları şunlardır: Otoritelerinin tehdit ve tahdit edilmesi, hayatlarına ve saltanatlarına karşı tehlikeler, kendilerine yalan söylenmesi, katle derhal gerek duymaları, tahrik edilmeleri sonucunda katl emri vermeleri, devlete isyan, ihanet, düşmanla işbirliği yapma, halka zulümde bulunma, görev yetkisini kötüye kullanma, hanedân üyelerine tecavüzler, eşkıyalık, hırsızlık, başkaları aleyhinde iftirada bulunma,⁴⁰ emirlerinin dinlenmemesi, koydukları yasaklara uyulmaması⁴¹ vb...

2 - SİYASETEN KATL'DE USÛL VE İNFAZ

Türkiye Selçuklu sultanları sanıkların gerçekten suç işleyip işlemediklerini bizzat yapukları veya yapturdıkları bir soruşturma ile tespit etmişlerdir. Gerek yargılamalı, gerekse yargılamasız yapılabilen soruşturmada mevcut delilleri incelemişler, gerektiğinde tanıkların ifadelerine başvurmuşlardır. Ancak İslâm hukukuna göre, "siyaset-tâzir" hakkına sahip olan hükümdar,

³⁹ Köymen, *BSİT*, c. II, s. 192, 196.

⁴⁰ Msl. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Musul fethinde (22 Mart 1107), kendisine, bir başkası hakkında iftirada bulunacak kimselerin ölümle cezalandırılacağı hususundaki bir kayıt için bkz: Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), *Ebu'l-Ferec Tarihi* (çev. Ö. R. Doğrul), c. II, Ankara 1950, s. 346., Münecimbaşı, *Câmiü'd-Düvel* (Anadolu Selçukluları kısmını çev. H.F. Turgal), İstanbul 1939, s. 5.

⁴¹ Msl. *İbn Bibi*'ye göre, Sultan I. Alâeddin Keykubad, Harput Kalesi'nin fethinde esir düşen (Ağustos 1234), Mısır Eyyubî hükümdarı Melik Kâmil'in Melikü'l-ümerâsı Emir Şemseddin Savâb'ın, gönderdiği hil'atı giymemesi ve verdiği bezm'de yemeğini yememesine çok kızmış, bununla beraber onu serbest bırakmış, fakat bir "ferman" çıkartarak Şam'lulara at ve davar satulmasını yasaklamış, aksine hareket edeceklerin, boğazlarından asılmak ve yakılmak suretiyle cezalandırılacağını ordugâh'ta ilân etürmüştü (*el-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, Önsöz ve Fihristi haz. A.S. Erzi), c. I. *Tipkibasım*, Ankara 1956 (kısaltması: T.), s. 446., "Muhtasar"ının neşri: M.Th. Houtsma, *Histoire des Seldjucides d'Asie Mineure d'Après L'Abrege du Seldjouknameh d'İbn-Bibi*, Leide 1902, s. 198 (kısaltması: MH.).

bazen bir suç karşılığı olmadan da bu hakkını gerekli gördüğü kimseler karşısında kullanabildiğinden⁴², onların takdir hakları kimi zaman soruşturma ile bağlı olmadan da genişleyebilmiş, soruşturma yapmaksızın da katle karar verebilmişlerdir. Bu hususun daha ziyade icraî askerî sınıf mensupları için söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Her iki durumda da, kendilerinde uyanan kaniya göre sultanlar ölüm cezasına hükmetmişler, bazı durumlarda da şeriat'a başvurarak bu cezanın hukûken mümkün olup olmadığını fetva ile tespit ettirmişlerdir. Sultanların, bilhassa nüfuzlu ve yüksek dereceli devlet adamları hakkında verdikleri hükümlerde katlin câiz ve meşrû olduğuna dair İslâm hukuku'nun görüş ve yardımına başvurmaları, kamuoyunun, devlet erkânının tepkisinden korkmaları, ve aldıkları katl kararında yalnız kalmak istememeleri ile açıklamak mümkündür. Sultanların verdikleri ölüm hükümleri, genellikle yazılı emirler (ferman) şeklinde olmuş, bununla birlikte bazen de katler ferman verilmeden yani şifahi emirler üzerine yapılmıştır ki bunlar da genellikle acil durumlarda, veya sultanın yanında, huzurunda bulunan kimselerin katli dolayısıyla bahis konusu olmuşlardır.

Sultanların verdiği bu emirler üzerine hükümlülerin cezalarının infazı işine girişilebilmiş ve bu genellikle, kılıçla idam (boyun vurma, kafa kesme) asma ve boğma şekillerinde yapılmış, nadir olarak da recm etme (taşlama), yakma ve deri yüzme gibi İslâm hukukunda yeri olan ve olmayan usûllere başvurulmuştur. İnfazlar, daha ziyade, aslen bu işte görevli olan ve Emîr-i Dâd'ın emrinde bulunan "cellad"larca yerine getirilmiş, kimi durumlarda da bu iş için Sübaşı, Emîr-i Candar, Emîr-i Alem, Yatakcı Candar vb. gibi icraî askerî sınıf mensupları özel olarak görevlendirilmişlerdir. İnfazlardan sonra yine sultanların emirleri uyarınca, ibaret alınması, halkın yatıştırılması, mak-tûllere karşı duydukları kinin teskini amacıyla, cesetler kale burçları veya demir kafes gibi çeşitli yer ve şekillerde teşhir edilmişlerdir. Türkiye Selçuklu sultanları genellikle mâkul ve haklı sayılabilecek gerekçelerle katl hükümleri vermişler, çeşitli suçların fâillerini, bu en ağır bedensel cezaya çarpurarak, meydana getirdikleri kötülöklere karşı, kefaretlerinin bedelini ödetmek amacını gütmüşlerdir. Ancak bazen de hukukî olarak suçlulukları tespit edilmeden ve hattâ suçlu olmadıkları halde, bir emirleri ile istedikleri kimse-leri bertaraf ettirebilmişlerdir ki bu da onların mutlak yetkilerinin genişliğini ortaya koymaktadır. Ne varki, onlar haksız olarak veya yanlışları sonucu verdikleri "siyaset" cezalarının infazından sonra büyük bir vicdan azabı duy-

⁴² Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 101.

maktan da geri kalmamışlar, hattâ bu ıstırap ve pişmanlık bazen onların hastalanmalarına yol açmış, ölümlerine bile neden olmuştur. Diğer taraftan, haksızlığa kurban giden kimselerin yakınlarına ellerinden geldikleri kadar maddî-manevî yardımlarda bulunmuşlar, bu suretle hatalarını bir ölçüde telâfi etmeye çalışmışlardır.

3- SİYASETEN KATL UYGULAMALARI

Türkiye Selçuklu sultanlarının verdikleri ölüm cezalarını başlıca a) Tebaa'ya, b) Hanedan Mensuplarına-Akrabalara, c) Tutsaklara verilenler olmak üzere üç ana gruba ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan ilk kategoride icraî askerî sınıf mensuplarına, ulemâ-din adamlarına ve raiyyet'e verilenler ele alınacak, ikincisinde de esas itibarıyla saltanat veraseti anlayışından kaynaklanan ve ayrı ve özel bir siyaseten katl şekli sayılması gereken hanedan üyelerinin katledilmesi olayı söz konusu edilecektir. Ayrıca bunun gibi hükümdarın yetkisini ilgilendirmesi dolayısıyla, bir siyaseten katl sayılmasa da, esirlere verilen ölüm cezalarının bahis konusu edilmesi de uygun bulunmuştur.

Şimdi bunları sırasıyla ele alalım:

A- *TEBAA'YA*

Tebaa'ya yönelik ölüm cezalarını, devlet erkânı ile ümerasına, ulemâyâ-din adamlarına, ve raiyyet'e verilenler olmak üzere üç kısma ayırabiliriz. Şimdi bunları ve bunlarla ilgili kayıtları gözden geçirelim:

a) *Devlet Erkânı ile Ümerâsına*

Kaynaklardaki kayıtlar ve örnekler, Türkiye Selçuklu devletinde icraî askerî sınıf mensuplarının -imtiyazlarının yanısıra- bilhassa cezalandırma hususunda diğer kimselere nazaran daha az güvenceye sahip olduklarını kafi derecede ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Türkiye Selçuklu sultanlarının, Büyük Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları gibi, ölüm cezasını da daha ziyade bu sınıf üyelerine verdikleri görülmektedir. Onlar, gulam kökenli olan ve olmayan devlet adamlarının hayatları üzerinde rahatça tasarruf imkanı bulmuşlar, hattâ kimi zamanlarda da merkezle ilişkileri çoğu zaman gevşek ve düzensiz, kontrolden uzak uç'lardaki askerî kuvvetlere, yani Türkmen unsuruna dahi katl emirleri verebilmişlerdir.

Sultanların askerî sınıf üyelerine ölüm cezası verirken, usûl bakımından soruşturma esasına daha az uydukları da görülmektedir. Meselâ otoritelerinin sınırlanmak istenilmesi, hayatlarına ve saltanatlarına karşı tehlikeler, isyan ve isyan şüphesi, ihanet vb. durumlarda onlar herhangi bir soruşturmaya gerek duymaksızın, kendi takdir haklarına dayanarak katle karar vererek bunları infaz ettirebilmişlerdir. Bununla birlikte düşmanla işbirliği yapmak, ihanet, halka zulümde bulunmak ve buna benzer durumlarda da mutlak olmasa bile bir soruşturma yapmışlar veya yaptırmışlardır.

İcraî askerî sınıf mensuplarından birisi hakkında zulmü veya başka nedenlerden ötürü kendilerine yapılan şikayet başvuruları üzerine, onlar derhal harekete geçmişler, bazı durumlarda doğrudan doğruya bizzat soruşturma yaparak, katl emri verip veremeyeceklerini tespit etmişlerdir. Soruşturma, gerek yargılamalı ve gerekse yargılamasız olabilmektedir. Ancak, kanıt toplama, tanık dinleme ve gerektiğinde tarafların ifadelerine başvurma ve onları yargılama gibi hukukun vazgeçilmez gereklerini de yerine getirdikten sonra, ölüm cezasına hükmetmişlerdir. Sultanların soruşturma prensibine uymadan verdikleri katl kararlarında ise, katle zaruret görmeleri, o an için derhal bir kaniya varmaları veya gazapları yani kontrolden çıkmış bir durumda bulunmaları etken olmuştur.

Selçuklu sultanları, gerek soruşturma sonucunda, gerekse soruşturma yapmaksızın, kendilerinde uyanan kanı doğrultusunda aldıkları katl kararlarını gerektiği zaman fetva ile de teyid ettirebilmişlerdir ki aşağıda göreceğimiz üzere, Pervâne gibi yüksek dereceli ve büyük divan üyesi bir askerinin herhalde kamuoyunun ve ordunun tepkisinden korkulması dolayısıyla, ortadan kaldırılması işi, ancak şeriat'ın yardımına başvurulmak suretiyle gerçekleştirilebilmiştir. Ölüm hükümleri daha ziyade yazılı olmuş, bilhassa uzakta bulunanların katli için "ferman" yollamak gerekmiştir. Ancak fermansız katller de bahis konusu olabilmektedir. Bunlar daha ziyade belirttiğimiz gibi âcil durumlarda, sultanların huzurunda, verdikleri emirlerle yapılanlardır.

Sultanların gerek yazılı, gerekse sözlü emirleri üzerine, infaz işine başlanabilmiş ve bu daha ziyade, kılıçla idam ve asma, bazen de yakma ve taşlama (recm) gibi şekillerde yapılmıştır. İnfazlardan sonra ise, sultanların emirleriyle cesedler kale burçları ve demir kafes gibi çeşitli yer ve şekillerde teşhire tâbi tutulmuşlardır.

Türkiye Selçuklu sultanlarının icrai askerî sınıf üyelerine verdikleri bu katl hüküm ve cezalarını 1°- Münferid olanlar, 2°- Toplu olanlar şeklinde iki kısma ayırarak incelemek mümkündür.

1°- Münferid olarak

Selçuklu sultanlarının icrai askerî sınıf mensuplarına münferid olarak verdikleri ölüm cezaları ile ilgili olan kayıtlar daha ziyade saray, hükümet ve ordu teşkilatında görevli Gulam, Dizdar, Atabey, Pervâne, Nâib, Ordu Komutanı gibi yüksek dereceli olan ve olmayan askerîlerle ilgilidir. Bunlardan en eski tarihli olan ilkinde göre, Sultan II. Rükneddin Süleyman-şâh çok sevdiği gulamlarından birisine "siyaset" buyurmuştu. Şöyle ki gulam, yaşlı bir kadının elindeki yoğurdu veya ayranı parasını vermeden zorla alıp içmişti. Bunun üzerine kadın sultanın huzuruna çıkarak onu şikâyet etmişti. Sultan durumun doğru olup olmadığını araştırılması, yani bir soruşturmanın yapılması için "Emîr-i Dad"a emir vermiş, daha sonra "gulam"ı da yanına getirterek tarafları bizzat yargılamaya başlamıştı. Davalı önce suçunu kabul etmemiş, davacıya da eğer iftira ediyorsa, bunu hayatıyla ödeyeceğini bildirmişti. Rükneddin'in yaptığı yargılama sonucunda, gulamın gerçekten de suçlu olduğu kusturulmak suretiyle ağızından yoğurdun veya ayranın çıkmasıyla anlaşılmıştı. Bu durum karşısında sultan çok sevdiği halde, gulamını derhal ölüm cezasını çarpturmakta tereddüt etmemişti¹³.

Bu kayıttan da açıkca anlaşılacağı üzere, askerî sınıfa dahil ve saray teşkilatında sultanın bizzat maiyyetinde görevli olan bu gulam, raiyyet'ten bir kimseye karşı onun malını, parasını ödemediği zorla aldığı, yani gasb'da bulunduğu için bir zulüm suçu işlemiştir. Bu olayın ön soruşturması ve sanığın huzura celbi görevi Emîr-i dâd'a havale edilmiş, daha sonra bizzat sultan tarafından bir yargılama yapılmış ve sanığın suçluluğu anlaşılacak "siyaset" cezasına hükmedilmiştir. İnfaz ise görünüşe göre, Emîr-i dâd'ın adamları yani "celladlar" tarafından yapılmıştır. Sanık suçunu inkar ettiğinden ve sultana da dolayısıyla yalan söylediğinden onun nezdinde cezası, suçu bir kat daha ağırlaşmıştır. Suçunu kabul edip yalan söylememiş olsaydı, belki de bu kimse- nin daha hafif bir cezaya çarptırılması mümkün olabilecekti. Görüldüğü üzere, Türkiye Selçukluları'nda zulüm, gasb, hırsızlık suçları ölümle cezalan-

¹³ İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, I. cilt (II. Kılıç Arslan'ın Vefaundan I. Alâüddin Keykubâd'ın Cülûsuna kadar) (neşredenler: N. Lugal-A.S. Erzi), Ankara 1957 (kısaltması: LE.), s. 93-95., T., s. 64-65., MH., s. 19-20., *Müneccimbaşı*, s. 13.

dırılmakta, hattâ yalancılık ve bir başkası hakkında iftirada bulunmak için de aynı şey bahis konusu olabilmektedir. Halbuki İslâm ceza hukukuna göre hırsızlık ve ağır olmayan gasb cürümlerinin cezası (Şer'î hadd) ölümü değil, el ve ayak kesmek gibi daha hafif bedenî cezaları gerektirmektedir. Selçuklu sultanı ise, İslâm hukukunun bu hususlarda öngördüğü cezaları nazarı dik-kate almayarak, kendi takdir hakkına, örfi yetkisine dayanarak, sanığa en ağır bir ceza olan, ölümü vermekte asla tereddüt etmemiştir. Bu durum da, Türkiye Selçukluları'nda nazarı İslâm ceza hukuku esaslarının her zaman için bağlayıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

İkinci kaydımıza göre de Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Alâiye kalesinin adını bilemediğimiz komutanını (dizdar) bu cezaya çarptırmıştı. İbn Bibî'nin dışında, hiçbir kaynakta yer almayan bu kayda göre, dizdar hakkında halka zulümde bulunduğu, masum kimseleri katlettiği, üstelik Kıbrıslılarla işbirliği yaptığı ve hattâ kaleyi onlara teslim etmek istediği şeklinde, kendisine bir şikayet mektubu gönderilmesi üzerine, bunların gerçekten doğru olup olmadığını anlamak için derhal harekete geçmiş, ve olay yerine gelerek gizli olarak bir soruşturmaya başlamıştı. Dizdar'ın hareketlerini yakından bilen kale "muteber"leri, o'nun zulüm ve cinayetlerini ve ihanetini kanıtlarıyla ve tanıklarla sultana açıklamışlardı. "Ümerâ"nın da kale muteberlerinin sözlerinin doğruluğunu, tanıklık ederek tasdik etmeleri, Alâeddin'de artık onun gerçekten suçlu olduğuna dair tam bir kanı uyandırmıştı. Bunun üzerine hemen "cellad"lara, dizdar'ın öldürülmesini ve cesedinin parça parça edilerek, ibret için Alâiye kalesi burçlarında asılarak, teşhir edilmesini emretmişti⁴⁴.

Görüldüğü gibi, bu kimse, mülki-askeri taşra teşkilatı bünyesinde görev yapan icrai askerî sınıfa mensup bir kale komutanıdır. O Alâiye'de maiyyetine ve halka haksız yere zulümler yapmış, suçsuz, günahsız kimselerin kanına girmiştir ki sırf bunlar dahi, çoğu zaman ölüm cezasını gerektiren ağır suçlardır. Bilindiği gibi Osmanlılarda da halka zulmedenlerin "sâi bi'l fesad" sayılıp, hükümdâr veya onun yetkili kıldığı kişilerin emriyle siyaseten katle-

⁴⁴ *İbn Bibî*, T., s. 416, 417., MH., s. 179-182. Osman Turan, "Müslüman olması icab eden bir dizdarın hiyaneti ve böyle bir hâdise bahis mevzuu olmasa gerek" diyerek bu kaydın doğru olamayacağını ileri sürüyorsa da (bkz: *Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1971, s. 374-375), İbn Bibî'nin bu olayı niçin detaylı bir şekilde naklettiği keyfiyetini açıklayamamaktadır. O'nun-kaynakta açık olarak belirtilmediği halde-kale komutanının Müslüman olması gerektiğinden ötürü ihanet edemeyeceğini söylemesi de akla uygun değildir. İbn Bibî'nin ayrıntılara kadar inerek bu konuda bilgi vermesi, bu kaydın ve olayın sıhhatü hakkında yeterli bir fikir vermektedir sanıyoruz.

dilmeleri hukûken meşru sayılmıştır⁴⁵. Dizdar üstelik bununla da kalmamış, Selçuklu devleti aleyhine dış güçlerle işbirliğine girmekten kaçınmamış ve ülke topraklarının bir parçası olan Alâiye'yi düşmana teslim etmek istemiştir. Bu fiil ise, suçların en ağırı olan vatana ihanetdir. Sultan kendisine yapılan suç duyurusu üzerine, olayda herhangi bir kasıt, dizdar'ı çekememezlik gibi faktörlerin bulunabileceğini de hesaba katarak soruşturmayı bizzat ve gizlice yürütmeyi uygun bulmuş, bu aşamada kanıtları tespit etmiş, olayların bizzat içinde yaşayan görgü tanıklarını dinlemiş, ve bu suretle soruşturmanın bütün gereklerine uymuştur. Bütün bunların sonucunda da sanığın suçluluğu ortaya çıkmış, ve hakkında katl kararı verilmiştir. İnfaz ise, celladlarca kılıçla yapılmış ve maktûlun parçalanan cesedi ibret alınması için ve kale halkının ona karşı duyduğu kinin teskini amacıyla, sultanın emriyle teşhir olunmuştur.

Gerek bu kayıtlardan anlaşılacağı gibi, gerekse kaynaklarımızda ayrıca ifade edildiği üzere, Sultan Alâeddin, vatana ihanet, zulüm vb. gibi suçları işleyenlere, katl, gasb, ve hırsızlık gibi âdi suçların faillerine, asla müsamaha göstermemiş ve onları hak ettikleri en ağır cezalarla cezalandırmıştır⁴⁶.

Bu hükümdardan sonra yerine geçen oğlu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev de, tahta geçtikten sonra Atabeg, Pervane, Nâib gibi büyük divan üyesi olan yüksek dereceli icraî askerî sınıf mensuplarına, orduda görevli üst rütbeli komutanlara, siyaset cezaları vermiştir ki bunların çoğunun haklı veya mâkul gerekçelere dayandığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Mesela Gıyaseddin, saltanata geçmesinde yardımcı dokunan yaşlı Atabeg'i Emîr Şemseddin Altun-aba-yı Çâşnîgir'in, Emîr Sadeddin Köpek'in, aleyhinde ağır isnad ve iftiralarda bulunması dolayısıyla, bunları doğru olarak kabul ederek hiçbir soruşturmaya gerek duymaksızın, katledilmesi emrini vermişti. Sultan yüzüğünü (engüşter) Emîr Köpek'e vererek, bu hususun ifası için ona yetki tanımış, ve infaz işine nezaret etmekle görevlendirilmişti. O da, Divan'a gelerek Atabeg'i kendi eliyle bir "yatakçı candar"a teslim etmiş ve bunun tarafından Emîr Altun-aba, Alâiye dışına çıkartularak şehid edilmişti⁴⁷.

⁴⁵ Mumcu, *Rüşvet*, s. 239.

⁴⁶ *Ebu'l-Ferec*, c. II, s. 537., *İbn Bibi*, T., s. 226, 227, 293.

⁴⁷ *İbn Bibi*, T., s. 370-371., MH., s. 211-212., *Müneccimbaşı*, s. 30., Turan, *SZT*, s. 409., a.g.y., Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı, *Bellekten*, XI/42 (Nisan 1947), s. 199-200., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara 1972³, s. 9.

Görüldüğü üzere, büyük divan üyesi olan Emîr Altun-aba, kendisi aleyhinde sultana yapılan ithamların ve iftiranın kurbanı olmuş, ve bunların gerçekten doğru olup olmadığına bakılmaksızın, katli hakkında karara varılmıştır. Bu da şüphesiz sultanın kışkırtılması sonucu verilen bir siyaset cezasıdır. İnfazı uygulamak veya nezaret, özel olarak Emîr Köpek'e verilmiştir. Atabeg'in idamı ise-herhalde bir tepki gelmesinden korkulduğu için olacak-yataklı candar tarafından kent dışında yerine getirilmiştir.

Sultan Gıyaseddin, yine kendisinin yakın adamı ve tahta çıkmasında rolü bulunan Pervane Emîr Taceddin'in de öldürülmesine ferman buyurmuştu. O, Emîr Köpek'in kendisine rakip ve emellerinin gerçekleşmesi bakımından bir engel olarak gördüğü Pervane Taceddin'in eski Artuklu melikinin şarkıcı bir câriyesi ile gayr meşrû ilişkide bulunduğu dair söylentilere ve dedikodulara dayanarak, Akşehir İmam ve kadılarından bu suçun (zina) "recm" cezasını gerektirdiğine dair aldığı bir fetva üzerine, onun öldürülmesi emrini vermiş ve bu katlin şeriat'in hükmü olduğuna dair ferman yazılmak üzere, mührünü Emîr Köpek'e devretmişti. "fetva" ve bunun gereğini yapmak üzere yazılan "ferman"la Taceddin'in iktâ sahası olan Ankara'ya giden Emîr Köpek, kentin "ümera", "cimme" ve "âyan"ını toplayarak elindeki hükümleri okumuş ve tutuklayarak kentin meydanına getirdiği Erzincanlı Kadı Şerefeddin oğlu Pervane Emîr Taceddin'i, orada halka (avam) taşlatarak (recm), bu cezaı infaz ettirmişti⁴⁸.

Görüldüğü üzere, buradaki katli'de fetva'nın önemli bir rolü olmuştur. Bilindiği gibi sözlük anlamıyla fetva "sorulan bir müşkil hakkında cevap" demektir⁴⁹. Divan üyesi ve yüksek dereceli bir icraî askerî sınıf mensubu olan Pervane Emîr Taceddin'in öldürülmesini gerektiren neden, zina töhmetiyle bulunmuştur. Çünkü böyle bir kimsenin, hakkında herhangi bir şikâyet mevcut olmadığı halde, mâkul olmayan gerekçelerle katledilmesi, hoş karşılanmayacak, çoğu kimse, haklı olmayan bu katli kötü niyete, gareze yoracak ve meşrû görmeyerek lanetleyecektir. Pervane'nin suçu Emîr Köpek'in kendi ölçüsüne göre yaptığı soruşturma ile güya açığa çıktıktan sonra bunun belgelenmesi gerektiğinden, katlin meşrû olduğuna dâir ulemâ'dan bir de fetva

⁴⁸ *İbn Bibî*, T., s. 471, 473-474, 475., MH., s. 212-213, 214., *Müneccimbaşı*, s. 30., Turan, SZT, s. 409-410., Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970², s. 66, 75., a.g.y., *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 9.

⁴⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, c. I, İstanbul 1949, s. 251., Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 106.

alınmıştır. Bu şekilde fetva âdeta yargılama yerine geçmiştir. Çünkü fetvada da konu incelenmektedir. Yargılamasız soruşturmanın sonucunda alınan bu fetva ile, belki yargılamanın eksikliği pek ufak bir çapta giderilmiştir, ama bunu hiçbir zaman bir yargılama olarak kabul etme imkanı yoktur. Katlin şeriatçe de câiz olduğuna dair alınan bu fetva ile, hükümdarın rahatça idam cezası vermesi sağlanmıştır. Sultan, kararlaştırılan hükmü ferman şeklinde yazdırması için mühür yüzüğünü Emîr Köpek'e vermiş, ve onu infazın yapılmasıyla görevlendirmiştir. O da Ankara'ya gelerek halkın huzurunda fetva ile fermanı okumuş ve İslâm ceza hukuku'nun zina suçu için öngördüğü ceza uyarınca mahkumun idamını recm, yani taşlanarak öldürülmek suretiyle gerçekleştirmiştir⁵⁰ ki bu ceza ve infaz şekli Türkiye Selçukluları'nda olduğu gibi, Osmanlılar zamanında da ancak çok ender ve sınırlı durumlarda uygulanmıştır⁵¹.

Bu zayıf hükümdar keza, 1238 Temmuz'unda Sümeysat'ın fethinden sonra, büyük devlet adamlarından Divan üyesi "Nâib-i saltanat" Emîr Kemaleddin Kâmyar'ı da, bir töhmetle suçlayıp, Konya dolaylarındaki Gâvele Kalesi'ne göndertmiş ve bir süre sonra da Emîr Köpek'e verdiği bir fermanla katlettirmişti⁵². Bunun da yukarıdakiler gibi sultanın kıskırılması ve kendisinden bu konuda emir alınması sonucunda ifa edilen bir siyaset cezası olduğu şüphesizdir.

Verdiğimiz kayıtlardan anlaşılacağı gibi, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, böylece bu değerli devlet adamlarına suçlu-suçsuz demeden, hattâ gerçekte suçlu olmadıkları halde, Emîr Köpek'in entrikaları ve tahrikleri ile bunların suçlu olduklarına, kendilerinden muhtemelen tehlike gelebileceğine inanması sonucunda, bu haksız siyaset cezalarına hükmetmiştir.

Yine bu hükümdar, ordu mensubu olan yüksek rütbeli ümera'ya da ölüm cezaları verebilmiştir. Mesela bu hususta elimizde bulunan bir kayda göre o, Moğollarla yapılan Köseadağ savaşından sonra (1243), ihanet etmekle suçlanan Faradevle'yi idam ettirmişti⁵³ ki bu kimse, İbn Bibî'nin Gürcü-oğlu

⁵⁰ Recm hususunda bkz: Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 44-45.

⁵¹ Bu hususta bkz: İlber Ortaylı, *Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler, Osmanlı Araştırmaları*, I., İstanbul 1980, s. 39.

⁵² *İbn Bibî*, T., s. 478-479., MH., s. 216-217., *Müneccimbaşı*, s. 31., Turan, *SZT*, s. 410-411., Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 9., a.g.y., *Medhal*, s. 100.

⁵³ Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi* (çev. H.D. Andreasyan), İstanbul 1954, s. 16, dipnot 7., H. Howorth, *History of the Mongols*, c. III, London 1883, s. 45-46.

Zâhirü'd-devle olarak bahsettiği Şalva'nın oğlu Fardahla olup, Selçuklu ordusundaki paralı Hıristiyan askerlerinin kumandanı idi⁵⁴. Faradevle hakkında tarafgir bir ifade kullanan Aknerli Grigor her ne kadar onun bu savaşta canla başla savaşıp elinden geleni yaptığını söylüyorsa da⁵⁵, Köseadağ'da Selçuklu öncü kuvvetlerinin kumandanları arasında bulunan Şalvaoglu, Moğollar'ın safında bulunan Gag hâkimi Akbuğa'nın karşısında bayrağını çevirip kaçmıştı. Yine savaştan dönen Emîr Mübarizeddin Çavlı, sultanın yanına gelip, o'nun karışık davranışları hakkında şikayette bulunmuştu⁵⁶. Bunlar, o'nun gerçekten de ihanet etmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmekte ve bu itibarla katlin haklı bir nedene dayandığını söylememize imkan vermektedir.

Selçuklular bakımından hayatî derecede önem taşıyan bu savaşta Şalvaoglu'nun görevini tam mânasıyla yapmadığı, hattâ kendi ırktaşları karşısında vuruşmayarak, savaş alanını terkettiği veya kaçmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu ise, görevde ihmal ya da bir noktada ihanet sayılabilir. Bu itibarla sultan tarafından, hakkında idâm cezasına hükmedilebilmiştir. Sultanın kendisinin tutum ve davranışları hakkında başkasından bilgi alması, yani tanıkların ifadelerine başvurulması, bir ölçüde soruşturma prensibine uyulduğunu gösteriyorsa da, Faradevle'ye, kendisini savunma hakkı verilip verilmediğini, yani soruşturmada bir yargılamanın yapılıp yapılmadığını bilemiyoruz. Her ne şekilde olursa olsun, içinde bulunulan olağanüstü durum nedeniyle, süratli ve şifahi bir şekilde alındığı muhakkak olan bu katl kararı uyarınca, onun yaşamına son verilmiştir. İnfazın ise, kılıçla idam şeklinde olduğu şüphesizdir ki, Türk devletlerinde gerek Büyük Selçuklularda, gerekse Osmanlılar'da da ordu mensubu askerî sınıf üyelerinin bilhassa savaş zamanlarında kafaları kesilmek suretiyle idam edildikleri bilinmektedir⁵⁷.

2°- Toplu Olarak

Türkiye Selçuklu sultanları ihanet, ihanet şüphesi, hayat ve tahtlarına karşı tehlikeler, kendilerine tahakküm vb. gibi neden ve gerekçelere dayanarak, yine saray, hükümet ve ordu teşkilatında görevli olan Emîr-i Ahûr, Emîr-i Meclis, Merkez Melikü'l-ümerâsı (beylerbeyi), ordu kumandanı ve emîrleri, sınır garnizonları komutanları (kale kütüvalleri) Sübaşı ve uç Türkmenleri gibi icraî askerî sınıf mensuplarına toplu siyaset cezaları da vermişlerdir. Bu

⁵⁴ Aknerli Grigor, s. 16., Howorth, s. 46., Turan, SZT, s. 416, dipnot 22.

⁵⁵ Aknerli Grigor, s. 16.

⁵⁶ Turan, SZT, s. 436.

⁵⁷ Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 121.

hususta elimizde bulunan ilk kayıt, Sultan II. Kılıç Arslan devrine aittir. Buna göre bu hükümdar, Selçuklu kara kuvvetlerinin bir bölümünü teşkil eden 4.000 Türkmen askerine siyaset buyurmuştu. Kılıç Arslan ile Sivas meliki olan oğlu Melik-şah arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi üzerine, taraflar çarpışmak amacıyla Kayseri havalisinde karşı karşıya gelmişler, ancak, savaş yapılmamış ve Melik-şah Sivas'a dönmek zorunda kalmıştı. İşte Sultan Kılıç Arslan, hid-det içinde bu olayda, oğlunun safında yer alan ve sayıları 4.000 kadar olan Türkmenler'in öldürülmesini emretmişti (1188)⁵⁸. Uc Türkmenleri oldukları şüphesiz olan bu kimseler hakkında verilen söz konusu toplu katl hükmünün infaz edilip edilmediğini ise, bilemiyoruz. Ancak anlaşılacağı gibi bu Türkmenler evvelce sultana bağlı oldukları halde, sonradan taraf değiştirerek oğlunun ordusuna katılmışlar ve düşman sıfatıyla Kılıç Arslan'ın karşısına çıkmışlardır. Bu suretle ona ihanet etmiş olmaktadırlar. Bilindiği gibi, Türk tarihinde bu uç Türkmenleri'nin devletin mukadderatı üzerinde büyük rolleri olmuş ve onlar genellikle görüldüğü üzere, saltanat mücadeleleri, isyan ve buna benzer durumlarda çıkarları doğrultusunda rahatça saf değiştirebilmişlerdir.

Bu büyük hükümdarın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev de, -eğer Anonim'in karışık ve başkaca hiçbir kaynaktan yer almayan rivayeti doğruysa - babasına Ereğli'de zehir vererek ölümüne neden olan Emir Avâriz-oğlu ile bu konuda kendisiyle işbirliği yapan suç ortakları dört emiri, tahta geçtikten sonra yakalatmış ve siyaset cezasına çarptırmıştı. Gıyaseddin, babasının ölümünden sorumlu tuttuğu bu emirlerin önce el ve ayaklarını kestirmiş, ve sonra da ateşte yaktırarak⁵⁹ babasının öcünü almıştı. Bu çeşit infazlara genellikle hükümdarların duyduğu büyük nefret ve kinin neden olduğunu, gerek bu, gerekse aşağıda ele alacağımız diğer kayıtlar ortaya koymaktadır.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus da, gerek ordu mensubu olan, gerekse askerî-ıdarî bakımdan uç teşkilatında, ülkenin sınır bölgelerinde komutan olarak görev yapan ümerâyı, düşmanla işbirliği yapma ve kendisine (devlete) ihanet etme veya sırf bu şüphe dolayısıyla, vatan toprağını savunmaksızın

⁵⁸ Süryani Mihael, *Chronique de Michel Le Syrien Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*. (Édité pour la première fois et traduite en français par J.B.Chabot), c. III, Paris 1910, s. 405., *Ebu'l-Ferec*, c. II, s. 450., Turan, *SZT*, s. 225., a.g.y., Kılıç Arslan II., *İA*, c. VI, s. 697., a.g.y., Süleyman-şah II., *İA*, c. XII, s. 220.

⁵⁹ Anonim, *Tarih-i Âl-i Selçûk* (Fotoğraf neşir ve trk. trc. F.N. Uzluç), Ankara 1952, s. 40, 26., Farsça metin (yay. M.C. Meşkur), *Ahbâr-ı Selâçike-i Rûm*, Tahran 1350/1971, s. 346.

düşmana terketme gibi nedenlerden ötürü toplu olarak ölüm cezasına çarptırmıştır. Mesela o, 1218 Haziran'ında Eyyubîler üzerine çıktığı Halep seferinde ele geçirilen Râban kalesi'nin "kütüval"liğine atadığı Maraş emiri Nusreteddin'in damadı ile, yine antlaşma ile Selçuklu topraklarına katılan Telbâşir kalesi'nin "emir"liği ve "ser-leşker"liğine atadığı kardeşini, idam ettirmişti. Şöyle ki, Haziran ayında başlayan bu seferde ileri harekâta devam edilmiş, ancak Selçuklu öncü kuvvetlerinin Eyyubîlere yenilmesi üzerine, İzzeddin ağustos'ta Elbistan'a geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Melik Eşref harekete geçerek sözü edilen bu kaleleri kuşatmış, sultanın atadığı ve adını bilemediğimiz bu emirleri "va'd-u vaid"le korkutup, hoş vaidler ve tatlı sözlerle kalelerini teslim etme ikna ve razı etmiş, daha sonra onları salıvererek, Türkiye'ye göndermişti. Nusreteddin'in damadı ile kardeşi, bu suretle sınır garnizonu durumunda olan bu yerleri Eyyubîlere teslim ederek, sultanın yanına gelmişlerdi. İzzeddin, Raban ve Tel-Bâşir'e atadığı bu emirlerin kalelerini düşmana bırakıp geldiklerini duyunca çok hiddetlenmiş, ve derhal emir vererek onları boğazlarından astırmıştı (Ağustos 1218)⁶⁰.

Anlaşılabileceği gibi, Eyyubîlerin üzerine çıkılan sefer sonucunda ele geçirilen bu sınır kaleleri, Selçuklular'ın güvenliği ve stratejik açılardan çok önemli bir yerde bulunmaktaydı. Bu yüzden bunların komutanlığının çok emin ve güvenilir kişilere verilmesi gerekmektedir. Sultan, Maraş uç beyi Nusreteddin'in damadı ile kardeşine -herhalde bölgeyi de iyi tanıdıklarından olacak- anânevî teamüle uygun olarak, bu yeni fethedilen kalelerin kütüvallığı ve Sübaşılığı görevlerini vermiştir. Ancak onlar, Eyyubî hükümdarı Melik Eşref'in kendilerini kuşatması üzerine, onun tehdit veya tatlı sözlerine kanaarak kalelerini düşmana terketmişlerdir. Onların her ne pahasına olursa olsun kendilerine tevdi edilen vazifenin gereklerini yerine getirmeleri, savaşmaları ve gerekirse bu uğurda canlarını feda etmeleri gerekirken, onlar belki de durumun ümitsizliği karşısında bunlardan kaçınmışlar, kendi canlarını devletin yüksek menfaatlerinden önce düşünmüşlerdir. Bu ise, sultan tarafından vatana ihanet suçu olarak sayılmış ve bunun cezası da çok ağır olmuş ve onlar, bu hareketlerinin bedelini, canlarıyla ödemek zorunda kalmışlardır. Sultanın huzurunda oldukları için, verilen sözlü emirle de bu sınır garnizonlarının askerî-mülkî komutanları katledilmişlerdir. Bu kayıt ve olay, ta

⁶⁰ *İbn Bibî*, T., s. 195-196., LE., 266-267., MH., s. 80. *Müneccimbaşı* da, "İzzeddin'in tutsaklıktan kurtulup gelenleri sorgusuz Elbistan'da asturduğunu" belirtmiştir (bkz: s. 20-21). *Ebu'l-Ferec* ise, bunların idamını ümera'nın Elbistan'da topluca yakılması olayıyla karıştırmıştır (bkz: c. II, s. 501).

Hunlar zamanından beri, Türkler'de bir karış vatan toprağının bile herşeyin üstünde ve değerli tutulduğu, âdeta kutsal sayıldığı anlayışının Türkiye Selçuklu Devleti'nde de devam ettiğini ve değişmediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Sultan İzzeddin, geri çekildiği Elbistan'da kendisine ihanet etmekle suçladığı ümerasından bir kısmını da topluca yaktırmak suretiyle idam ettirmişti. Büyük ümit ve hazırlıklarla çıkılan bu seferde Melik Efdal'in hiyânet ederek Eyyubiler tarafında yer alması, Selçuklu öncü birliklerinin de yenilmesi ve geri çekilmek zorunluluğunda kalması, daima zaferler kazanmış ve yenilgi yüzü görmemiş olan İzzeddin'i çok sarsmış, ve psikolojik bakımdan büyük bir üzüntü ile çöküntüye uğratmıştı. Bu moral ve manevî yıkım, onun hiddet ve ıstırabını arttırmış ve başlangıçta bu sefere taraftar olmayan bazı emîrlerinin de kendisine ihanet ettiği şüphesine düşürmüştü. Halep hükümdarı Melik Zâhir'in ölümüyle yerine geçen oğlu Melik Aziz'in küçük yaşta olması dolayısıyla nâibeliğini yapan annesi, Selçuklu ordusunu bilek gücüyle yenemeyeceğini anlayınca Selçukluları hile yoluyla yenmek, aralarına nifak sokmak ve onları psikolojik bakımdan yıpratmak amacıyla bir plan hazırlamıştı. Buna göre güya bazı Selçuklu emîrleri kendisiyle temasa geçmişler ve mektuplar yazmışlardı. İzzeddin, işte güya emîrlerin yazdığı, gerçekte ise, nâibenin hazırladığı bu sahte mektupları ele geçirmiş ve huzurunda topladığı emîrlerin önlerine fırlatmıştı. Günahsız emîrler bu mektupları görünce hayretler içinde kalmışlar, düşmanla işbirliği yapmanın ve sultana ihanet etmelerinin büyük bir yalan ve iftira olduğunu, bu işten habersiz olduklarını söylemişler, sultanın birtakım düzencilerin hilelerine iltifat göstermek, delilsiz, isbatsız bir surette böyle bir hiyâneti kendilerine yakıştırmak ve bundan ötürü de ceza vermesinin doğru olmayacağını söyleyerek, yalvarıp yakarmışlardı. Ancak İzzeddin bunları dinlememiş ve onların topluca katledilmesini buyurmuştu. Bunun üzerine el ve ayakları bağlanan beyler bir eve sokularak yakılmışlardı (Ağustos 1218)⁶¹.

⁶¹ *Ibn Bibî*, T., s. 190-191, 195, 196, 197, 198., LE., s. 260-261, 266-269., MH., s. 76-78, 80-81., İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb* (nşr. C. Şayyal), c. III, Kahire 1960, s. 363-368., Kemaleddin İbnü'l-Adim, *Histoire d'Alep* (Traduite avec des notes historiques et géographiques par E. Blochet), Paris 1900, s. 155-158., İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih* (çev. A. Ağırakça-A. Özaydın), c. XII, İstanbul 1987, s. 305-308. *Ebu'l-Ferec* ise yanlış olarak, topluca yakıtılanların, Tel-Bâşir'i Melik Eşref'e teslim edenler (yani Maraş emiri Nusreteddin'in kardeşi ile damadı) olduğunu belirtmiştir (bkz: c. II, s. 501.), *Anonim*, Fotoğraf neşr., s. 44., trk. trc., s. 28., Farsça metin, s. 347., *Müneccimbaşı*, s. 20-21., Turan, *SZT*, s. 318-21.

Görüldüğü üzere, Eyyubi'lerin Selçuklu sultânının kendi askeri üzerindeki güvenini sarsmak amacıyla başvurduğu hile ve emirler aleyhinde giriştiği menfi propaganda amacına ulaşmış, sultan emirlerin ihanetinin güya belgesi olan bu uydurma mektuplara, yani sahte delillere dayanarak ihanet suçunun sübût bulunduğunu kabul ederek, onlar hakkında katl kararı almıştır. Şüphesiz bunda içinde bulunulan olağanüstü durum ve koşulların yol açtığı psikolojik ve moral faktörler de büyük ölçüde etken olmuştur. Sinirleri bozulan İzzeddin bu ruhi perişanlık, bunalım ve üzüntü içinde etrafından, maiyetinden bile şüpheye düşmüş, emirlerin başlangıçta bu sefere pek istekli olmamaları da onun kuşku duymasında veya kuşkularının artmasında rol oynamıştır. Beyler, sultanın yanına getirilerek suçları bildirilmiş ve bunu belgeleyen sözde kanıtlar kendilerine gösterilmiştir. Beyler de kendilerini savunmuşlar, bunların uydurma olduğunu ve kendilerine yöneltilen suçun vârit olamayacağını belirterek bunu şiddetle reddetmişlerdir. Fakat sultan, buna rağmen kendi görüşünde ısrar etmiş ve hükmünü vermiştir. Açık bir mahkeme tarzında yapılan bu yargılamada derin bir soruşturma yapılmaksızın sadece elde bulunan sahte delillere (mektuplara) dayanılmak suretiyle katl kararına varılmıştır. Sultanın yanında olduğu için bunda ferman verilmesine lüzum görülmemiş, infaz ise, Türkiye Selçuklu tarihinde örneğine pek rastlanmayan ve bu bakımdan orijinallik arzeden bir tarzda, yakılmak suretiyle yapılmıştır. Şekli itibariyle İslâm hukukuna da pek aykırı olan bu çeşit infaz biçimine, Osmanlı sultanları da ender olarak başvurmuşlardır⁶².

Gerçekte suçsuz oldukları halde, sadece şüphe ve sahte delillere istinaden ümerâyı siyaset cezasına çarptıran Sultan İzzeddin, İbn Bibî'ye göre, sonradan bu hareketinden dolayı çok pişman olmuş, geride kalan emirlerine kendisine mâni olmadıkları için sitemler etmişti⁶³. Ayrıca beyleri yakurduğu evin yerinde, -sonradan "Yanık Mescid" (Mescid-i Sühtegân) adını alacak olan- bir mescid de yaptırdığını *Anonim* rivayet etmektedir⁶⁴. İzzeddin'in bu olaydan bir iki yıl sonra veremden ölmesinde (1220) emirleri yakurarak öldürtmesinden duyduğu büyük vicdan azabının da payı olduğu şüphesizdir.

Türkiye Selçuklu tarihinin bundan sonra ve en geniş kapsamlı sayılabilecek toplu tasfiye ve katl hareketi, bu hükümdardan sonra yerine geçen kar-

⁶² Bu hususta msl. bkz: F. Taeschner, *Über einige Fälle von Katzenverbrennung bei den Osmanen*, *Der Islam*, XVIII/(1929), s. 241 ve bundan naklen Mumcu, *Rüşvet*, s. 233.

⁶³ *İbn Bibî*, T, s. 198., LE., s. 270.

⁶⁴ *Anonim*, *Fotoğraf neşr*, s. 44., trk. trc., s. 28., Farsça metin, s. 347.

deşi Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanat yıllarının başlarında vukû bulmuştur. Bu hükümdar icraî askerî sınıfa mensup olan büyük beyleri topluca bertaraf ettirmiştir.

Babası ve ağabeyisini saltanata geçiren devlet rical ve ümerâsının siyasi ve ekonomik gücünün kendi zamanında da giderek artması ve bunların devlet işlerine müdahalelerde bulunmaları, Alâeddin'in otoritesini tahdit ve tehdit eder bir hale getirmişti. Öte yandan ağabeyiyle olan taht mücadelesinde de bu beylerin İzzeddin'i desteklemiş olmaları, saltanata geçtikten sonra kendisiyle onlar arasında karşılıklı bir güven ortamının oluşmasını güçleştirmekteydi. Bununla birlikte sultan onları idâreye çalışıyor, fakat özel meclislerde onlardan şikayetini ve hoşnutsuzluğunu açığa vuruyor, bu da taraflar arasındaki kuşku ve dedikoduları körüklüyordu. Alâeddin'in olası bir Moğol tehlikesi dolayısıyla, Konya ve Sivas surlarının inşasına veya katkılarda bulunmaya, emîrleri zorlaması ve bu iş için beylerin büyük paralar sarfetmeleri, memnuniyetsizliği daha da arttırmıştı. Beylerin onu bir komployla düşürüp yerine küçük kardeşi Koylu-hisar meliki Celâleddin Keyferîdun'u tahta geçirmek ve bu suretle devlet yönetimini tamamen ellerine almak istemeleri ise, bardağı taşıran son damla olmuştu. Bunu haber alan sultan, hayatına kast ve saltanatına karşı ortaya çıkan bu tehlike dolayısıyla, derhal harekete geçerek beyleri bertaraf etmeye karar vermişti. Bunlar Kayseri'de verilen bir davette Emîr-i dâd ile sultanın adamları tarafından yakalanmışlar, ve geçici olarak "zindan"a konulmuşlardı.

Muhallif beylerin lideri durumunda olan merkez Melikü'l-ümerâsı Emîr Seyfeddin Ay-aba-yı Çaşnigîr, ona ve ağabeyisine küçüklüklerinde, Bizans'ta buldukları sırada Atabeylik yaptığını, Alâeddin'i vezir ve diğer beylerin arzusu hilafına hapisten çıkarıp tahta geçirdiğini, devlet ricali arasında en yüksek rütbeye sahip emîr olduğunu ve tahakküm kıldıysa onu bu vesileyle yaptığını ve hapisten çıkarken Alâeddin'in hayatına dokunmayacağına dair verdiği yazılı ahde güvendiğini söyleyerek kendisini savunmuş ve hareketlerini mazur göstermeye çalışmıştı. Bu sözler sultana erişince, şiddet ve sıkıntısı daha çok artmış ve gazaba gelerek onun hemen bir kale burcuna götürülerek, başının bedeninden ayrılması için celladlara (celladan) emîr (misâl) vermiş ve infaz hemen yerine getirilmişti (6 Haziran 1223)⁶⁵.

⁶⁵ *İbn Bibî*, T., s. 265, 268, 269., MH., s. 111-112 v.d., Turan, SZT, s. 339-341.

Tutuklananlar arasında bulunan saray teşkilatının en büyük görevlilerinden Emîr-i âhur Zeyneddin Başara da değişik bir ölüm cezasına çarptırılmış, bir evin içindeki bir odaya konarak burasının kapısı örülmüştü. Bu suretle o, canına doğrudan doğruya müdahale edilmeksizin ölümle başbaşa bırakılmış ve burada açlık, susuzluk ve havasızlıktan ölmüştü⁶⁶.

Yine saray teşkilatının önde gelen simalarından Emîr-i meclis Mübarizeddin Behram-şah ile Malatya sübaşısı ve ordu komutanlarından (Melik'ül-ümera) Emîr Bahaeddin Kutluğca da tevkif olunmuşlardı ki bunlardan birincisinin Zamando (Kayseri), ikincisinin ise Tokat'a gönderilerek hapsedildiklerini kaynaklar belirtmiştir. Âkıbetleri hakkında herhangi bir kayıt olmamasına rağmen, bunlar da muhtemelen daha sonra idam edilmiş olmalıdırlar⁶⁷.

Görüldüğü gibi, Sultan Alâeddin'in bu büyük devlet adamları ile olan ilişkileri yukarıda sözü edilen nedenlerden ötürü istenilen biçimde gelişmeyecek aksine gerginleşmiştir. Gerek siyasî ve gerekse ekonomik açıdan sultanı bile gölgede bırakacak şekilde nüfuz ve kudrete sahip olan bu kimselerin, Alâeddin'in kuvvetli kişiliği karşısında işi, bir başka kimseyi tahta çıkarmak ve kendisini bertaraf etmeye kadar götürmek istemeleri üzerine, köprüler kesin olarak aulmuş ve taraflar arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Sultan diğer nedenlerden ayrı olarak tahtına karşı tehlike durumu dolayısıyla ve hattâ hayatına kastedilmek istenilmesi karşısında, bu işi artık kesin olarak halletmeye karar vermiş ve bunun için çareler aramaya başlamıştır. Nihayet yapılan bir plan sonucunda beyler bir ziyafet sırasında yakalanmışlardır. Beylerin tevkifi işinin açık bir şekilde değil de ancak bu şekilde, yani hile ile gerçekleştirilebilmesi, bu işin zorluğunu yeteri kadar ortaya koymaktadır. Kendisine karşı hazırlanan komplonun baş organizatörü durumunda bulunan merkez beylerbeyi ve büyük divan üyesi Emîr Ay-aba ile diğer emîrler hakkında Alâeddin herhangi bir soruşturma yapmaya bile gerek duyma-

⁶⁶ *İbn Bibî*, T., s. 268-269, 270., MH., s. 114-115., *Müneccimbaşı*, infazlarının nasıl olduğunu belirtmeksizin, bu iki büyük emîr'in Sultan Alâeddin tarafından öldürüldüğüne değinmiştir (bkz: s. 23-24). Turan ise, şekline veya nasıl olduğuna temas etmeksizin Emîr Başara'nın "zindan"da öldüğünü söylemektedir (bkz: *SZT*, s. 341). Halbuki o zindanda değil, yukarıda belirttiğimiz tarzda ölmüştür.

⁶⁷ Nitekim *Müneccimbaşı*'nın bunların da diğerleri gibi öldürüldüğüne dair ifadesi, bu düşüncemizi doğrulamaktadır (bkz: s. 24)., ayrıca bkz: Turan, *SZT*, s. 341. Modern araştırmacıardan Uzunçarşılı (bkz: *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 8) ile, o'na dayanan Mumcu (bkz: *Siyaseten Katl*, s. 26-27), bu beylerin Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürüldüğünü söylemek suretiyle hataya düşmüşler ve Emîr Ay-Aba'nın adını da yanlış olarak "Ay-bek" şeklinde kaydetmişlerdir.

miş, yukarıdaki gerekçelere dayanarak ölüm cezasına hükmetmiştir. Ancak bunların uygulanışı değişik olmuştur. Emîr Ay-aba'ya verilen idam cezasının infazı, hükümdarın ona karşı duyduğu büyük kin ve gazap dolayısıyla, kılıçla idam suretiyle yapılmıştır. Emîr Başara için de aynı ceza bahis konusu olmuş bunun infazı ise, örneğine pek rastlanılmayan değişik ve orijinal bir biçimde yapılmış, o, kanı akıtılmaksızın yukarıda belirttiğimiz şekilde ölüme mahkûm edilmiştir.

Sultan Alâeddin'e muhalif ve suikastçı emîrlerin idamı tarihini veren (4 Cemaziyelvel 620/5 Haziran 1223)⁶⁸ tek kaynak olan Anonim, ayrıca, âkıbetleri hakkında herhangi bir bilgi vermeden bertaraf edilen emîrlerin 24 kişi olduğunu kaydetmek suretiyle⁶⁹ Türkiye Selçuklu tarihinin incelememize konu olan döneminin bu en büyük toplu katl ve tasfiye hareketinin kapsamı hakkında bir fikir vermektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz belli başlı büyük emîrlerin âkıbetlerinin ne olduğunu biliyorsak da, isimlerini de bilemediğimiz diğerlerinin âkıbetleri karanlıktır. Bununla birlikte bunların büyük bir kısmının ölüm cezasına çarptırıldıkları, bir kısmına da daha hafif başka cezaların verildiği şühesizdir.

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev de toplu siyâset cezaları vermiştir. Meselâ o, kendisinin daha önce sözünü ettiğimiz devlet adamları hakkında verdiği katl kararlarında başlıca âmil olan Melikü'l-ümera Emîr Sâdeddin Köpek ile taraftarlarını, daha sonra kendisi için büyük tehlike arz etmeleri dolayısıyla, katl ile bertaraf ettirmişti. Şöyleki, Gıyaseddin'in tahta çıkmasında büyük rol oynayan Emîr Köpek, daha sonra kendi ihtiras ve iktidar arzuları yüzünden bu uğursuz cinayetlere teşvik ettiği zayıf kişilikli bu Selçuklu sultanını bir kukla gibi kullanarak avucunun içine almıştı. Kendisine rakip olarak gördüğü devlet adamları engelini aştıktan sonra artık sıra Gıyaseddin'i devirip, saltanata geçmeye, fiili egemenliğini hukukî olarak da tescil ettirmeye gelmişti. Ancak o, Selçuklu ailesinden gelmediği halde, bu iş nasıl halledilecekti? Buna da bir formül bulmaya muvaffak olmuş, otoriteyi ele geçirmek amacıyla düzme bir hikâye uydurmuştu. Kendisinin, gerçekte Selçuklu hanedanının bir üyesi olduğunu ispat ederek kamuoyu önünde meşrûiyet ka-

⁶⁸ *Anonim*, Fotoğraf neşr, s. 47., trk. trc., s. 47., Farsça metin, s. 349. Nitekim Emîr Başara'nın Niğde'de yaptırıldığı ve sonradan Alâeddin Câmîi adı ile tanınan camiinin kitabesindeki 620 tarihi de bunu doğrulamakta (bkz: A. Gabriel, *Monument Turcs d'Anatolie*, c. I, Paris 1931, s. 121-122) ve bunun tamamlanmasından sonra sahibinin aynı yıl içinde öldüğünü göstermektedir. Turan, *SZT*, s. 341-342.

⁶⁹ Bkz: *Anonim*, aynı yerler.

zanmayı umuyordu. Yaptığı propagandalar ile Selçuklu soyundan geldiğini ileri sürüyor, Gıyaseddin'i yapılan büyük fenalık ve kötülüklerin başlıca sorumlusu gösteriyor ve üstelik onun Selçuklu sancağını değiştireceğini ve Abbasîlerin hilafetini tanımayacağını etrafa yayıyordu. Köpek, 1238 Temmuz'unda Sümeysat seferine çıktığı zaman, fenalıkları ile sultan hakkında yaptığı bu dedikodular ortalıkta yayılmış ve efkâr ayaklanmıştı. Emîr Köpek'in artık bizzat iktidara el koyacağı söylentileri, nihayet geç de olsa bu sultanın aklını başına getirmiş, onu gaflet uykusundan uyandırarak, Köpek'i ortadan kaldırmak çarelerini aramaya sevk etmişti. Gıyaseddin bu işin halledilmesi için özel olarak görevlendirdiği Sivas sübaşı'sı (Ser-leşker) Emîr-i Candar Hüsameddin Karaca'yı Kubad-abad'a yanına çağirtirmiş ve bu işin nasıl gerçekleştirileceğine dair bir plan yapılmıştı. Bunun uygulanmasıyla Emîr Köpek huzurdan çıkınca, Emîr Karaca ve Emîr-i Alem Togan tarafından "çomak" ve kılıçla yaralanmışsa da, onların ellerinden kurtulmaya muvaffak olmuştu. Ancak yaralı bir vaziyette sığındığı saray şarab-hanesinde Şarabdarlar tarafından kısırılmış ve bıçak, sopa ve kılıç darbeleri ile parça parça edilmek suretiyle öldürülmüş ve cesedi sultanın emriyle Kubad-abad kalesinin burçlarına demir bir kafes içinde asılıp, halkın nefret ve kini teskin edilmeye çalışılmıştı (1239 İlkbaharı)⁷⁰. Bu işde Emîr Köpek'le beraber hareket eden ancak isimlerini bilemediğimiz diğer "ümerâ"da aynı akıbete uğramış, yakalanarak sultanın emri üzerine "katl" edilmişlerdi⁷¹.

Görüldüğü üzere, genç ve yeteneksiz Şehzâde Gıyaseddin'in tahta çıkarılmasındaki rolü dolayısıyla büyük bir prestij kazanan Emîr Köpek, zeka ve kabiliyeti sâyesinde koşullardan faydalanmasını bilmiş, giriştiği mücadelede gerek ülkenin esas unsurunu, ve gerekse devlet adamları arasında epey taraf tar toplayarak büyük ve güçlü bir kesimden destek sağlamış ve bu suretle kısa sürede devletin gerçekte tek hâkimi durumuna ulaşmaya muvaffak olmuştur.

⁷⁰ *İbn Bibî*, T., s. 474-475, 479-482., MH., s. 214-215, 217-219., *Müneccimbaşı*, s. 31., *Menâkıb-ı Evhadeddin-i Kırmânî* (nşr. B. Firuzanfer), Tahran 1347/1969, s. 140., Turan, *SZT*, s. 411-412., Nejat Kaymaz, Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü, II, *A.Ü.DTCF TAD*, III/4-5 (1965), s. 54-58. İbn Bibî bu olayın tarihini kaydetmemiştir. Bununla beraber 1238 Temmuz'undaki Sümeysat'ın fethinden sonra, Emîr Köpek'in, Emîr Kaymerî ve Emîr Kamyâr meseleleri ile uğraştığı ve olayın Kubad-âbad'da cereyan ettiği, Sultan Gıyaseddin'in de biraz sonra Konya'ya gitmiş olduğu gözönüne alınınca, arada geçen zaman hesabı katılarak, bu olayın Turan'ın söylediği gibi "Sümeysat seferini müteakip... 1238 yılında" (bkz: *SZT*, s. 413) değil, muhtemelen 1239 ilkbaharı başlarında vuku bulduğu kanaatinde olan Kaymaz'ın fikrine (bkz: *İnhitât*, II, s. 58), biz de aynen katılmaktayız.

⁷¹ *Menâkıb-ı Evhadeddin*, s. 140.

Faaliyetlerini kamuoyu önünde hep devletin ve saltanatın çıkarlarını korumak, sultana karşı ise, yalnız onun ve tahtının emniyetini sağlama görüntüsü altında yürüten bu diktatör, daha sonra Selçuklu sultanını da devirip, bizzat yerine tahta oturmak gibi görülmemiş bir emel peşinde koşmaya başlamıştır. Bunun için de her zaman olduğu gibi planlı bir faaliyete girişmiş, sultan aleyhinde gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında kamuoyu oluşturmak ve olumsuz bir hava yaratmak amacıyla müthiş bir propagandaya girişmiştir. Hattâ çağdaş müelliflerden naklen Vincent de Beauvais'in rivayetine göre o, bununla da kalmayarak işi, sultanın canına kastetmeye kadar götürmüştür, Gıyaseddin'i boğmaya dahi teşebbüs etmiştir⁷². Tahuna karşı ortaya çıkan bu büyük tehlike ve hatta hayatına karşı yapılmak istenen bu fiili tecavüzdün sonra sultân, Emîr Sâdeddin hakkında aslında geç bile kaldığı kararı almış, idamına hükmetmiştir. Durumun nazikliği yüzünden katl ancak sultanın bu işin halledilmesiyle özel olarak görevlendirdiği Emîr-i Candar gibi emin kişilerle hazırladığı bir plan sonucunda gerçekleşebilmiştir. Bu gibi durumlarda herhangi bir soruşturmanın yapılmasına ve ferman verilmesine gerek olmadığını, daha önce belirtmiştik. Yine infaz, durumun vehameti dolayısıyla, oracıkta hemen kılıçla yapılmış ve Emîr Köpek parça parça edilmek suretiyle öldürülmüştür. Katl işleminin tamamlanmasından sonra, ceset parçaları da teşhire tâbi tutulmuştur.

O'nun idamından sonra da taraftarları arasında ülke çapında geniş bir tutuklama faaliyetine girişilmiş, suçlu-suçsuz olduklarına bakılmaksızın pek çok kişi tevkif olunmuş ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

Sâdeddin Köpek'in işbirliği yaptığı ve bu işten kendisiyle birlikte birinci derecede sorumlu olan diğer devlet ricalinin de idam edilmesi dolayısıyla, Köpek vak'asını münferid bir "siyaset" cezası şeklinde ele almak yerine, kapsamı dolayısıyla toplu ölüm cezaları bahsinde incelemeyi doğru bulduk. Türkiye Selçuklu tarihinde "kumandan diktatörlüğü"ne de güzel bir örnek teşkil eden Melikü'l-ümera Emîr Köpek olayı, gulam kökenli olmayan bir devlet adamının ne kadar zorluklarla bertaraf edildiğini göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Bu olayın konumuz bakımından önem taşıyan ve söz konusu edilmesi gereken diğer bir yanı da, Emîr Köpek ile suç ortaklarına verilen cezaların, bu işte hiç bir suç ve günahı olmayan ikinci - üçüncü dereceden kimselere de

⁷² Bu hususta bkz: Kaymaz, *İnhitât*, II, s. 56., Turan, *SZT*, s. 412.

yansımasıdır. Sâdeddin Köpek ile diğer "ümera"nın bertaraf edilmesinden sonra, onların "vilâyet" ve "etraf"ta olan "cemaat-i müteallikan" ve "hadem-u haşem"leri de sultanın emri üzerine yakalanmışlar⁷³ ve görünüşe göre çeşitli yaptırımlara mâruz kalmışlardır. Esasen bu durum, Türkiye Selçuklularının araştırmamıza konu olan döneminin tek örneği değildir. Daha önce de Sultan Alâeddin Keykubad büyük ümera tasfiyesinin ertesinde, katledilmiş emirlerin bütün adamlarının, akrabâ ve taallukatının da herhangi bir fitne, karışıklık çıkarmaları ihtimaline dayanarak öldürülmeleri emrini vermiş, ancak sonradan bunu geri almıştır⁷⁴. Herhangi bir suçu olmayan bu masum insanların cezalandırılmasını mâkul bir şekilde izaha imkân olmadığı açıktır. Onlar gerçekte suç işlemedikleri halde, sadece kendilerinden bir tehlike gelebileceği ihtimaline veya şüphesine dayanılarak bir önlem olarak cezalandırılmaktadırlar. Bu itibarla sırf devletin selâmeti ve yüksek çıkarları gözönüne alınarak cezalandırıldıklarından, kendilerine verilen ölüm vb. gibi cezaları "siyaseten" yani devlet yönetimi ve politika gerekleri dolayısıyla verilen cezalar şeklinde düşünmek doğru olacaktır. Fakat her ne olursa olsun, kimi zaman cezaların sadece suçu işleyen kimseye uygulanmaması, cezaların etki ve sonuçlarının suçlulardan başkalarına da aksettirilmesi, bir suçtan dolayı bağımsız olarak veya şerik sıfatıyla sorumlu bulunmayan kimselerin de cezalandırılması, Türkiye Selçuklularında günümüzde artık bir ceza hukuku prensibi olarak yerleşmiş bulunan "cezaların şahsiliği anlayışı"nın⁷⁵ hiç olmazsa hükümdara veya devlete karşı işlenen suçlarda, böyle olağanüstü durumlarda, mecburen veya ister-istemez uygulanmadığını göstermektedir.

b) Ulemâ'ya - Din Adamlarına

Türkiye Selçuklu sultanları, Büyük Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları gibi, ulemâya-din adamlarına ancak sınırlı hallerde ve ender olarak ölüm cezası vermişlerdir. Bu itibarla onlara verilen bu ceza, icrai askerilere göre çok az bir yer işgal etmekte ve ulemâ genellikle daha güvenceli bir durumda bulunmaktadır. Büyük Selçuklular ile Osmanlılar'da ulemâ'ya "istisnâî haller"den ötürü olduğu kadar, "devletin selâmetine karşı ağır hareketlere girişmesi", "sünnî İslâm düşüncesine aykırılık" dolayısıyla da bu ceza verilmiş-

⁷³ *Menâkıb-ı Evhadeddin*, s. 140.

⁷⁴ *İbn Bibî*, T, s. 273-274., MH., s. 117.

⁷⁵ Bu hususta bkz: Dönmezer-Erman, *Ceza Hukuku*, c. II, s. 675., Uma, *Ceza Hukuku*, s.

ken⁷⁶, elimizdeki kayıtlara göre Türkiye Selçuklularında sultanlar, kendilerine cephe almaları ve iktidara geçemeyeceklerine dâir aleyhlerinde fetva vermeleri gibi durumlar sebebiyle, ve düşmanla işbirliği yapmak suretiyle vatana ihanet etme gibi devlet aleyhine işlenen suçlarda başkadı, papaz, gibi bu sınıf mensuplarına katl hükmü vermişlerdir. Görünüşe göre, bu kararı alırken içinde bulunulan koşullar yüzünden bir soruşturma-yargılama yapmak veya yaptırmak gereğini de duymamışlardır. Osmanlılarda ise ulemâ'dan bir kimse idam edileceği zaman o'na önce mirivalık ihsan olunur, böylece ulemâ sınıfından çıkartılarak "dünyevî" bir makama getirilir ve arkasından hemen katledilirdi. Ancak, ulemâ'ya işlediği suç dolayısıyla yaptırılan bir soruşturmadan sonra ceza verilebilirdi⁷⁷. Ulemâ'ya verilen ölüm cezasının infazı ise, Büyük Selçuklular ve Osmanlılarda olduğu gibi, genel olarak boğulmak ve asılmak suretiyle yerine getirilmişi olmalıdır.

Türkiye Selçuklu sultanlarının ulemâ'ya ve din adamlarına verdikleri "siyaset" cezalarıyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz kayıtlardan ilki Sultan II. Kılıç Arslan devrine aittir. Buna göre bu hükümdar, Maraş'ta düşmanla işbirliği yapan Müslüman olmayan bir din adamını idam ettirmişti. Ermeni Prensi II. Thoros'un kardeşi Stefan'ın, Selçukluların iç çekişmelerini fırsat bilerek Maraş'ı ele geçirmesi üzerine (1156), Kılıç Arslan derhal harekete geçmiş ve onu geri çekilmeye mecbur bırakmış ve kent tekrar Selçukluların yönetimi altına girmişti. Sultan, Maraş halkına, Hıristiyanlara elinden geldiği kadar iyi davranmış, onlara merhamet göstermiş, savaş dolayısıyla kaçan ve sonra dönen Ermenilerin mal ve mülklerine dokunmamıştı. Fakat Ermenilerle işbirliği yaparak ihanet eden bir papaza siyaset buyurmuştu⁷⁸.

Görüldüğü üzere, Selçuklu uyuşunda bulunan ve muhtemelen Ermeni olan bu Hıristiyan din adamı ikamet ettiği, görev yaptığı şehrin düşman ordusu tarafından ele geçirilmesi sırasında ve daha sonra kendi soydaşlarıyla işbirliği yapmaktan çekinmemiş ve bu suretle ekmeğini yediği, tebaasından olduğu Selçuklu devletine ihanet ederek onu arkadan vurmak istemiştir. Esasen bu gibi durumların bilhassa savaş vb. gibi olağanüstü hallerde ve tarihin kavşak noktalarında ortaya çıkması, düşündürücü ve basit bir rastlantı olmasa gerektir. Vatana ihanet etmek gibi devlet aleyhine bir suç işlemiş olan bu kimse hakkında herhangi bir soruşturma ve yargılamanın yapıp yapıp-

⁷⁶ Bu hususta bkz: Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 125 v.d., a.g.y., *Rüşvet*, s. 232.

⁷⁷ Bkz: Mumcu, *Rüşvet*, s. 233, 236.

⁷⁸ Turan, *SZT*, s. 199.

madığını bilemiyoruz. Her ne şekilde olursa olsun, içinde bulunan olağanüstü durumda, suçun sübût bulması üzerine, idamına hükmedilmiş ve hakkında alınan katl kararı infaz olunmuştur.

Bu hükümdardan sonra yerine geçen oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanına ait olan ikinci ve son kaydımıza göre de bu hükümdar başkent Konya kadısı (başkadı) Tirmizî'yi, tahta çıkamayacağına dâir verdiği rivâyet olunan bir fetvâ dolayısıyla idâm ettirmişti. Gıyaseddin, ikinci defa tahta çıkmak üzere sürgün hayatı yaşadığı Bizans'tan Türkiye'ye gelmesi yolunda kendisine yapılan çağrı üzerine yurda dönerek, yeğeni olan Sultan III. Kılıç Arslan'ı, Konya'da kuşatmıştı. Fakat şehir halkı, kendisine canla-başla karşı koymuştu. Bunda da, şehrin kadısı Tirmizî'nin, kendisinin Bizans'ta Hıristiyanlar arasında İslâmiyet'e aykırı bir hayat sürdürdüğü ve dolayısıyla iktidara geçmesinin şer'an uygun olmayacağı şeklinde verdiği fetva'nın büyük rolü olmuştu. Gıyaseddin daha sonra şehri alıp, ikinci kez tahta oturunca, kişiliğini zedeleyen ve hükümdârlığına engel çıkaran bu fetva yüzünden, zamanında dindarlığı zâhidliği ve fetvaları ile Ebu'l Leys-i Semerkandî gibi tanınmış olan bu büyük kadı hakkında "siyaset" kararı almış, verdiği "misal"le onu astırmıştı (Şubat 1205)⁷⁹.

Görüldüğü üzere, Sultan III. Kılıç Arslan zamanında başkent Konya kadılığı veya başka bir ifadeyle başkadılık görevinde bulunan Tirmizî, Konya'nın sâbık Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kuşatılması esnasında, başta bulunan küçük sultana bağlı kalmış ve hatta şehir halkının mukâvemetini artırmak ve Gıyâseddin taraftarlarının gücünü bertaraf etmek amacıyla aleyhinde gerekçeli fetva vermekte asla tereddüd etmemiştir. Onun bunu, sultanın emri ile mi, yoksa kendiliğinden mi verdiğini bilemiyoruz. Fakat her ne olursa olsun, onun bu hareketi Gıyâseddin'in kişiliğini töhmet altına sokmuş, kendisi açısından çok ağır ve vahim bir durum ortaya çıkarmıştır ki Konya halkının kendisine karşı uzun süre direnmesinde sultana bağlılık kadar, bunun da başlıca âmil olduğu görülmektedir. Ancak sonradan şehri almaya muvaffak olan Gıyâseddin, tahta çıkar çıkmaz, bu mümtaz şahsiyeti görünüşe göre verdiği yazılı emirle (misal) ve soruşturmasız-yargılamasız katletmiştir. Kaynakta açık olarak belirtilmemesine rağmen infazın da asılmak veya boğulmak suretiyle yapıldığı şüphesizdir. Türkiye Selçuklularının araştırmamıza konu olan döneminde sultanların şer'i kaza teşkilatının bir numaralı kişisi durumunda olan böyle nüfuzlu ve güçlü kim-

⁷⁹ *İbn Bibî*, T, s. 94-95., LE., s. 136., MH., s. 32., Turan, SZT, s. 276.

seleri bile gerektiğinde bertaraf etmekten kaçınmadıklarının tek örneği olan bu olay, dikkate değerdir. Osmanlılarda da, ulemâ'nın imtiyazı dolayısıyla, idam cezasına pek az çarptırıldığını yukarıda belirtmiştik. Özellikle ulemâ'nın başı sayılan Şeyhü'l-İslâmlar bu konuda hemen hemen dokunulmaz sayılmış ve bu devlette ancak üç tane Şeyhü'l-İslâm katledilebilmiştir⁸⁰. Bu fetva rivayetini hased ve garz sahiplerinin bir eseri olarak gösteren İbn Bibî, kadıyı çekemeyenlerin sultan nezdinde kendisine iftirada bulduklarını ifade etmekte⁸¹, uydurma veya düzme bir fetva hikâyesiyle kadı'nın suçsuz-günahsız bir şekilde öldürüldüğünü imâ etmekle, üstü kapalı bir biçimde de olsa, haklı saymadığı bu katli meşrû görmeyerek tel'in etmektedir. Ancak bu fetva büsbütün asılsız olmadığı gibi, Konya'da Gıyâseddin aleyhinde böyle birtakım dedikoduların da mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Nitekim Bizans başkentinde uzun süre Hıristiyanlar arasında ve bir süre da kayınbabası yanında yaşamış, Gıyâseddin'in yaşamı hakkında birtakım söylentilere yol açmış, ve bunlar, başkadılık gibi büyük ve kamuoyunda son derece yüksek bir prestije sahip olan makam tarafından verildiği söylenen fetva ile de teyid edilerek âdeta resmiyet kazanmış olmalıdır. Öte yandan Gıyâseddin'in İstanbul'daki hayatının bu rivayetlere uygun bulunduğunu, Bizans kaynaklarından da tespit etmek mümkündür. Bununla beraber, Selçuklu sultanları genellikle hür düşünceleri ve serbest hareketleri ile tanındığından o bir istisna oluşturmamakta, yalnız onun Müslüman olmayan bir ülkede yaşamış ve dinî bazı kayıtlardan serbest kalması veya koşulların onu buna zorlaması bahis konusu olmaktadır. Sultan Gıyâseddin hakkındaki bu menfi rivayetler ve serbest düşüncelerine rağmen, onun diğer Selçuklu sultanları gibi Anadolu'da İslâmiyet'in yerleşmesi ve güçlenmesinde yaptığı hizmetleri ve oynadığı rolü belirtmek gerekir⁸².

Her ne şekilde olursa olsun, yani ister verdiği bu fetva dolayısıyla, ister iftiraya kurban gitsin, kadı Tirmizi'nin idam edilmesinin, kamuoyunda büyük bir kırılganlığa neden olduğu ve tepkiye yol açtığı anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Bibî, bu katlin Konyalılar üzerinde ağır bir etki yarattığını, ülkeye uğursuzluk getirdiğini ve üç yıl süren kuraklığın bununla ilgili sayıldığını ifade etmek suretiyle, bu hususa işaret etmektedir. Yine aynı müellife göre, Sultan Gıyâseddin daha sonra yaptığı işten büyük bir pişmanlık duymuş, kadı'nın

⁸⁰ Bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, Ankara 1965, s. 223 ve bundan naklen Mumcu, *Rüşvet*, s. 232.

⁸¹ *İbn Bibî*, T, s. 94-95., LE., s. 137., MH., s. 32., Turan, *SZT*, s. 276.

⁸² Turan, *SZT*, s. 276-277.

ailesinden özürler dilemiş, onlara ihsanlarda bulunarak gönüllerini almış⁸³; ve bu suretle hatasını tamire çalışmış, duyduğu vicdan azabını bir ölçüde dindirmek istemiştir.

c) *Raiyyet'e*

İcraî askerî sınıf mensupları ile ulemâ'ya-din adamlarına yukarıda belirttiğimiz nedenlerden ötürü verilen katl hükümlerinin, halk için de söz konusu olduğu şüphesizdir. Ancak râiyyet'e verilen "siyaset" cezaları ile ilgili olarak elimizde bulunan kayıtlar daha ziyade genel sayılabilecek nedenlere dayanılarak, âdi suçlar dolayısıyla verilenlerdir. Bunlara göre, Büyük Selçuklular ile Osmanlılarda olduğu gibi, Türkiye Selçukluları'nda da raiyyet için öngörülen en önemli katl nedeni, eşkiyalık olmuştur. Raiyyet, eşkiyalık yapmak suretiyle diğer kimseler üzerinde zulümde bulunabilmiştir. Eşkiyalık kavramına ise, yol kesme, yaralama ve adam öldürme suçları girmektedir. Bilindiği gibi, eşkiyalık suçu İslâm Ceza Hukuku bakımından "hadd" cezası ile karşılanmakta ve bu hususta Kur'an'ın yol kesme (kat'üt-tarik) ile ilgili hükümleri tamamen uygulanabilmektedir. Bu bakımdan eşkiyalığı "siyasetle" cezalandırmak, nazari olarak İslâm hukukuna da yerine göre uygun olabilmektedir⁸⁴. Selçuklu sultanlarının hırsızlık, soygunculuk yapan, yol kesen, adam öldüren ve bu suretle ülkenin âsaiş ve güvenliğini bozan, böylelikle genel bir ifadeyle eşkiyalık suçunun işleyenlere karşı hiç acımadıklarını ve onları en ağır biçimde cezalandırdıklarını, kaynaklarımızda yer alan kayıtlar ortaya koymaktadır⁸⁵. Nitekim çalışmamızın başlıca ana kaynağını teşkil eden İbn Bibî'nin eserine dercettiği ve aşağıda ele alacağımız kayıttan da anlaşılacağı gibi, Türkiye Selçuklu sultanları raiyyet'i bilhassa bu önemli neden dolayısıyla, katlettirmişlerdir. Eşkiyalık eylemine, normal vatandaşlar kadar sultanların bağlı buldukları âilenin fertlerinin, sâbık sultanların dahi mâruz kalabildikleri görülebilmektedir. Mübarek sayılan Selçuklu hanedanı üyelerine karşı bile yapılmasından çekinilmeyen bu hareketleri, sultanlar kendilerinin şahsında devlete yönelik saymışlar, suçluları idam ettirmek suretiyle şiddetle cezalandırmışlardır. Onların böyle durumlarda bile soruşturma-yargılama prensibine uymayı ihmal etmemeleri ve ancak bundan sonra sanıklar hakkında bir karar varmaları, dikkati çekicidir. Bunun her zaman için böyle

⁸³ *İbn Bibî*, T., s. 95., LE., s. 137., MH., s. 32.

⁸⁴ Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 133. Eşkiyalık kavramına giren bu suçlar için ayrıca bkz: Ali Şafak, *İslâm Ceza Hukuku*, Erzurum 1977, s. 169 v.d.

⁸⁵ Bu hususta msl. bkz: *Ebu'l-Ferec*, c. II, s. 537., *İbn Bibî*, T., s. 226, 227, 293.

olduğu iddia edilemese dahi, Türkiye Selçuklu sultanlarının tebalarına adaletle muamele etmeleri, onun hakkına saygı duymayı başlıca görevleri kabul etmeleri dolayısıyla, genel olarak bu şekilde davrandıkları, hukuken uyulması gereken kuralların gereklerini yerine getirdikleri söylenebilir.

Bu şekilde hakkında katl kararı verilen kimselerin idamı ise, "cellad"lar tarafından yapılmış, infaz biçimi olarak, Büyük Selçuklular ile Osmanlılarda olduğu gibi⁸⁶, daha ziyade asmak şekli kullanılmıştır. Bununla beraber her devirde en çok tercih edilen infaz biçimi olan kafa kesmek ve diğer usûllerin de uygulandığı şüphesizdir.

Türkiye Selçuklu sultanlarının "raiyyet"e verdikleri "siyaset" cezalarıyla ilgili elimizde pek fazla kayıt bulunmamaktadır. Bu hususta tespit edebildiğimiz bir kayda göre, Sultan II. Rükneddin Süleyman-şah, küçük kardeşi Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iktidardan düştükten sonra uğradığı Konya'ya bağlı Ladik Köyü'nde, kendisine ve adamlarına karşı tecavizlerde bulunulması üzerine, suç fâillerini idam ettirmiş ve köylerini de yaktırmıştı (1196) Rükneddin, Konya'da kuşattığı Sultan Gıyâseddin'i tahtı terketmeye mecbur bırakarak saltanata oturmuştu. Bunun üzerine sâbık sultan Akşehir yolu ile İstanbul'a gitmek istemiş, bu arada adı geçen köyden de geçmek zorunda kalmıştı. Ne var ki, buraya gelişinde hiç ummadığı bir durumla karşılaşmış, "reâya" tarafından şahsına ve maiyyetine karşı saldırılarda bulunulmuştu. Hakaretlere uğrayan, malları yağmalanan Gıyâseddin'in adamlarından kimisi de yararlanmış, hattâ ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu durum üzerine Gıyâseddin oradan süratle ayrılıp, Lârende'ye hareket etmek zorunda kalmıştı. Bu arada, ağabeyisi yeni sultana da bir mektup yazarak uğradığı bu iğrenç hareket ile ihanetleri bildirmiş ve suçlular hakkında kovuşturmaya geçmesini istemişti. Sultan Rükneddin bu haberi alınca gazaba gelmişse da tahta henüz çıkmış olduğundan ve ortalıkta eski sultan aleyhinde bir hava estiğinden, öfkesini saklamak ihtiyacını duymuş ve bu hareketi âdeta onaylar bir tutum takınmıştı. Fakat fâilleri ele geçirmek için zekice bir plan hazırlamaktan da geri durmamış, bu hareketi yapanların kendisine başvurdukları takdirde ödüllendirileceğini ilân ettirmişti. Bunu duyan suçlular, sultanın huzuruna çıkmışlar Gıyâseddin ile maiyetinden gasbettikleri eşyaları da göstererek suçlarını delilleriyle birlikte herkesin önünde itiraf ve gözler önüne sermişlerdi. Bu suretle durumun artık açık ve kesin bir şekilde ortaya çıkması üzerine, Rükneddin failler hakkında katl kararı almış, celladlara

⁸⁶ Bkz: Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 139.

(celladan) suçluların Konya şehri surlarının burçlarında asılarak (salb) idam edilmelerini emretmiş ve bu derhal yerine getirilmişti. Üstelik bununla da yetinmeyen sultan, bunların oturduğu köyü de yakırmış -ki İbn Bibî bu sebeple adı geçen köyün bir asır sonra bile "Yanık Lâdik" (lâdik-i sûhte) adıyla tanındığını belirtmektedir- ve Selçuklu ailesine karşı işlenecek en ufak bir suçun dahi bu şekilde, şiddetle cezalandırılacağını ilân ettirmişti⁸⁷.

Görüldüğü üzere, bu olayda Selçuklu soyundan olan birisine, hem de sâbık bir hükümdara ve maiyyetine, Lâdik köyü reâyası tarafından hakaretler yapılmış, gasb ve darblarda bulunmuş, bu itibarla eşkiyalık suçu işlenmiştir. Bu hareketlere mâruz kalan Gıyâseddin de, durumu derhal ağabeyi olan yeni sultana bildirerek, işi bu derece ileri götürebilen, ewelce ülkenin kaderini elinde tutan eski bir hükümdar ile maiyyetine dahi tecavüz etmekten çekinmeyecek kadar cüretkâr olan bu kimseler hakkında gerekli işlemi yapmasını istemiştir. Bunu duyan Rükneddin son derece öfkelenmiş, ancak ortam ve koşulların uygun olmaması dolayısıyla suçluları sorgusuz sualsiz hemen cezalandırmanın doğru olmayacağını düşünmüş, herhangi bir tepkiden çekinmiştir. Daha sonra sanıkları yanına getirmek ve delilleriyle suçlarını itiraf ettirmek amacıyla, kendilerini ödüllendireceğini bildirmiş ve bunu bir yem olarak kullanmıştır. Bu suretle huzuruna çıkan suçlular da, gaspettikleri şeyleri göstermişler, yaptıklarını açıkca anlatmışlardır. Böylece sanıkların suçları bizzat kendi ağızlarından itiraf edilmiş, kanıtlar ortaya konulmuş, kimsenin söyleyecek bir şeyi kalmamıştır. Bu bakımdan bir bakıma soruşturma-yargılama usûlüne de uyulmuş olmaktadır. Artık suç açık ve kesin bir şekilde sübût bulmuştur. Suçun basit bir eşkiyalık suçu olmaktan çıkıp, sâbık sultanın şahsında Selçuklu hanedanına yönelik oluşu gibi son derece önem arzemesi nedeniyle de, İslâm hukukuna da uygun olarak "siyaset"e hükmedilmiştir. Bu da Selçuklu sultanlarının kendilerine karşı olduğu kadar, mensubu oldukları ailenin üyelerine yönelik olan suçları da kendilerinin şahıslarında devlete karşı işlenmiş saydıklarını ve fâilleri ölüm gibi en ağır cezalarla cezalandırdıklarını göstermektedir. İnfazda ise, asmak usûlü tercih edilmiş, suçlular ibret alınması ve teşhir amacıyla şehir surlarında "salb" edilmişlerdir. Ayrıca suçluların ikamet ettikleri ve başkente bağlı Lâdik köyü de bu cezadan nasibini almış, yakılarak oturulamaz duruma sokulmuştur. Sultan Rükneddin'in, suçluları idamla cezalandırmakla yetinmeyerek, köylerini de yakırıp-yıkurması, bu olaydan duyduğu büyük infial ve gazabı ortaya koymaktadır.

⁸⁷ *Ibn Bibî*, T, s. 36-38, 39., LE., s. 51-54., MH., s. 8-9., Turan, SZT, s. 246-247.

B- HANEDAN MENSUPLARINA-AKRABALARA

Türkiye Selçuklu sultanları, gerek Büyük Selçuklu ve Osmanlı, gerekse diğer Türk devletleri hükümdarları gibi,⁸⁸ mutlak otoritelerine dayanarak mensubu oldukları ailenin fertlerini de siyaset cezalarına çarptırabilmişler, veya onlar tarafından kendileri bu âkıbete uğratılmışlardır. Gerçekten de bu konuda bir Arap müverrihinin açıkça belirttiği üzere, "Selçuklu hanedanından biri, kardeşine veya amca-zâdesine muzaffer olunca, onu ya idam ettirmiş veya ölünceye kadar hapiste tutmuştur"⁸⁹. Bu ifade, ve bunu destekleyen aşağıda ele alacağımız diğer kayıtlar, nitelikleri dolayısıyla diğerlerinden farklılık gösteren bu ayrı ve özel cezaların Türk devlet geleneğini büyük ölçüde devam ettiren Selçuklular'daki egemenlik anlayışından kaynaklandığını ve saltanat veraseti usulü dolayısıyla söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

Devletin yüksek çıkarları veya selâmeti gereğince, yaşamaları sakıncalı görülen kardeş, yeğen, hatta anne gibi hanedan üyelerinin katlinde ise, herhangi bir soruşturma ve yargılama yapılmasına ihtiyaç duyulmamış ve cülûs gerçekleşince -sultanın eğer çocuğu varsa- hayatlarına son verilmiştir. Selçuklu soyunun devamı esas kabul edildiğinden, hükümdarın erkek evlâdı olmadıkça, bunların idamı da bahis konusu olmamış,⁹⁰ ancak sultanların çocuğu doğduktan sonra, yine onların yazılı emirleri (ferman) üzerine, katledilebilmişlerdir. Hanedan mensuplarının idamının infazında ise, genellikle eski Türk geleneğine uyulmuş, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi⁹¹ bu kimseler istisnalar dışında, infazların ifasıyla görevlendirilen kimselerin nezaretinde "cellad"lar tarafından kanları akıtılmadan, yani yay kirışıyle boğulmak suretiyle idam edilmişlerdir. *

Şimdi bu husustaki kayıtları gözden geçirelim:

Hanedan üyelerine verilen siyaset cezalarıyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz en eski kayıtlar, kuruluş devrine kadar inmekte ve bunların ilki hükümdarlığı, kişiliği ve faaliyetleri hakkında kaynaklarda çok az bilgiye rastladığımız Sultan Şahin-şah (1110-1116) zamanına ait bulunmaktadır. Buna göre, onun, babası I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra (1107) görünüşe

⁸⁸ Bu hususta genel olarak bkz: Köprülü, *Hanedan Âzasının İdamı*, s. 74-75, 77., Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 183 v.d.

⁸⁹ *İbn Vâsil*, c. III, s. 219.

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 59, 64.

⁹¹ Bu hususta bkz: Köprülü, *Hanedan Âzasının İdamı*, s. 74-75, 77.

göre, Konya'da Selçuklu yönetimini ele alan amca-zâdesi Hasan Bey'i öldürttüğü ve Türkiye Selçuklu devleti tahtına çıktığı anlaşılıyor. Sultan Kılıç Arslan, Büyük Selçuklulara karşı giriştiği mücadelede beklenmedik bir şekilde Habur'da boğularak hayatını kaybetmiş, ancak geride Mesud, Şahin-şah (Melik-şah), Arab ve Tuğrul-Arslan adlarında dört evlat bırakmıştı⁹². Bu melikler görünüşe göre babalarının bu son doğu seferinde yanında bulduklarından, Konya'da ortaya çıkan otorite boşluğu sultanın kardeşi Kulan-Arslan (Davud)'ın oğlu olduğu sanılan Emir Hasan Bey tarafından doldurulmuştu. Ancak onun, sultanın yeğeni sıfatıyla Konya'da Selçuklu yönetimini eline alması, Kılıç Arslan'ın oğullarının tahtta hak iddia etmelerine tabii ki engel olamamıştır. Nitekim Sultan'ın en küçük oğlu Tuğrul-Arslan da annesinin yardımıyla Malatya'da bağımsız bir Selçuklu Sultanlığı kurarak meşrûyetini ilân etmiş ve ona karşı ilk tepkiyi göstermekte gecikmemişti. Sultân Kılıç Arslan'ın oğullarından Şahin-şah (Melik-şah) ise, o sıralarda Musul'da vali (melik) olarak bulunuyordu. Ancak daha sonra babasının ölümünü fırsat bilen Çavlı tarafından, bu şehrin ele geçirilmesi üzerine yakalanmış ve Büyük Selçuklu sultanı Mehmed Tapar'ın yanına gönderilmişti. Bir Arap kaynağındaki kayıda dayanan Turan, Şahin-şah'tan başka, kardeşi Mesud'un da esir edildiğini, onun da diğer kardeşleri gibi Kılıç Arslan'ın doğu seferinde yanında olup, Konya'da bulunmadığını söylemektedir⁹³. İşte daha sonra Şahin-şah, Sultân Tapar'ın emri üzerine, veya bir Arab tarihçisinin rivâyetine göre esir olarak bulunduğu İran'dan kaçarak, Türkiye'ye gelmiş (503 başları/Ağustos 1109) ve kuzenini idam ettirerek Konya'da tahta çıkmaya muvaffak olmuştu⁹⁴. Bu kayıta sözü edilen kişi, Sultan Kılıç Arslan'ın Haçlılarla yaptığı savaşlara katılıp birçok yararlılıklar gösteren ve onun ölümü üzerine Konya'da yönetimi üstlenen yeğeni, yani kardeşi Kulan-Arslan'ın oğlu ünlü kahraman Emir Hasan Bey olmalıdır. Nitekim bir Bizans kaynağına göre, daha sonra Sultan Şahin-şah'a karşı saltanat mücadelesine girişen kardeşi Mesud'un taraftarları arasında Hasan'ın (Asan Katukh) oğlu

⁹² *Süryani Mihael*, c. III, s. 194-195. *İbnü'l Esîr* (bkz: c. X, çev. A. Özyayın, İstanbul 1987, s. 345) ile *Ebu'l-Ferec* (bkz: c. II, s. 349) bu şehzadelerden Şahin-şah'ın adını "Melikşah" olarak göstermişler, *Anonim* ise, Kılıç Arslan'ın sadece Melik Mesud ile Melik Arab adlı iki oğlu bulunduğunu söylemekle hataya düşmüştür (bkz: Fotoğraf neşr, s. 37., trk. trc., s. 24., Farsça metin, s. 344), Turan, *SZT*, s. 149.

⁹³ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân fi Tarihi'l-Ayân*, c. XIII, Topkapı, III. Ahmed, nr. 2907, s. 150a'dan naklen Turan, *SZT*, s. 149.

⁹⁴ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylü Tarihi Dımaşk* (yay. H.F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 158 ve bundan naklen Turan, *SZT*, s. 149, 153.

Gazi'nin de bulunması ve Şahin-şah'a büyük bir kinle hücum etmesi,⁹⁵ babasının öldürülmesinden ileri gelmiş olsa gerektir.

Kardeşi Sultan Şahin-şah'a karşı iktidar mücadelesine giren Mesud da, daha sonra onu tuzağa düşürerek ele geçirmeye muvaffak olmuş ve gözlerine mil çektirerek karısının yanına göndermişti. Böylece onun altı yıllık saltanatından sonra dördüncü sultan olarak Selçuklu tahtına çıkan I. İzzeddin Mesud (1116-55), bundan bir yıl sonra Şahin-şah'ın tamamıyla kör olmadığını ve iktidarı için yine de tehlike arzedebileceği düşüncesiyle Erikmez (Eligmos) adlı büyük bir valisine, onun eski Türk usulü ve Selçuk âdeti gereğince, kanı akıtılmaksızın boğdurulmasını emretmişti (1117)⁹⁶. Bu suretle sâbık Sultan Şahin-şah da, zayıf bir ihtimal de olsa, kendisinden gelebilecek bir tehlike şüphesine dayanılarak ve devletin selâmeti göz önüne alınarak, bir güvenlik önlemi olarak idam olunmuştur. Babasının ölümünde 11 yaşlarında bulunduğu dâir kayıt doğruysa,⁹⁷ Şahin-şah'ın öldürüldüğünde 21 yaşlarında olduğu söylenebilir.

Sultan I. İzzeddin Mesud'un oğlu olan Sultan II. Kılıç Arslan da tahta geçtikten sonra kendisine karşı herhangi bir saltanat mücadelesine girişmediği halde- ortanca kardeşi Dolat (veya Devlet)'i boğdurtmak, daha sonra da böyle bir mücadeleye atılan en küçük kardeşi Şahin-şah'ın, yanında mevkuf bulunan oğullarından birisini genel kuralın dışına çıkmak suretiyle idam ettirmişti. Sultan I. İzzeddin Mesud, Çukurova seferinden sonra hastalanmış, ve sonunun yaklaştığını hissederek ülkesini eski Türk an'anesine göre üç oğlu arasında paylaştırmış, bununla beraber büyük oğlu II. Kılıç Arslan'ı Sultan ilân edip, diğerlerini ona tâbi kılmıştı. Bunların en küçüğü Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgeleri meliki Şahin-şah, ortancası ise nerelerin meliki olduğu bilinmeyen ve kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan Devlet idi⁹⁸. İşte II. Kılıç Arslan, Süryani Mihael'in Ermenice versiyonu'na göre, tahta çıkıktan sonra bu ortanca kardeşini gizlice idam ettirmiş, diğer

⁹⁵ Anne Comnène, *Alexiade* (trc. B. Leibe), Paris 1943, c. III, s. 211 ve bundan naklen Turan, *SZT*, s. 149, 153-154, 160.

⁹⁶ Turan, *SZT*, s. 160.

⁹⁷ *İbnü'l-Esir*, c. X, s. 344 ve bundan naklen Turan, *SZT*, s. 160 ve dipnot 30.

⁹⁸ Bu meliğin adı, *Sıbt İbnü'l-Cevzi* (bkz: c. XIII, s. 73a) ile *İbnü'l-Kalânisi*'de (bkz: s. 332)de küçük kardeşi Şahin-şah'ınki ise *Süryani Mihael'in Ermenice versiyonunda* kaydedilmiştir (bkz: c. II, s. 177, trk. trc. H. Andreasyan, TTK. Basılmamış nüsha). *Anonim* ise Sultan I. Mesud'un üç oğlundan bahsetmekte, fakat ikisinin adını vermemektedir (bkz: Fotoğraf neşr, s. 38., trk. trc., s. 25., Farsça metin, s. 344).

kardeşi Şahin-şah ise, kaçarak hayatını kurtarmaya muvaffak olmuştu⁹⁹. O, daha sonra eniştesi Danişmendli Zünnun ile birleşerek ağabeyisine karşı saltanat mücadelesine girişmiş, fakat yenilerek kaçmaya mecbur kalmıştı¹⁰⁰. Kardeşler arasındaki iktidar mücadelesinden faydalanan Sivas Danişmendli hükümdarı Melik Yağı-basan da, Elbistan bölgesine girmiş, bunu haber alan sultan da süratle onun üzerine hareket etmiş, Aksaray'da vuku bulan savaş sonucunda barış yapılmıştı (1155)¹⁰¹. Bazı Arap kaynaklarına göre bu savaşta Kılıç Arslan'ın yanında Devlet te bulunmaktaydı¹⁰². Eğer onların bu husustaki kayıtları doğruysa, saltanat mücadelesine Turan'ın söylediğinin aksine,¹⁰³ bu ortanca kardeş katılmamış, bununla beraber sultan tarafından kendisinden herhangi bir tehlike gelmesi ihtimaline dayanılarak, ve Süryani Mihael'in Ermenice versiyonunda belirtildiği üzere, tahta geçer geçmez değil, yukarıdaki tarihten sonra idam ettirilmiş olmalıdır. Nitekim Papaz Grigor'un "Kılıç Arslan'ın kendisinden daha güçlü olan Dolat'ın sultanlığına razı olmadığını sanıp, korktuğunu ve bu yüzden onu bir ziyafet ve sarhoşluk esnasında boğdurduğunu" şeklindeki ifadesi de¹⁰⁴ bu görüşümüzü doğrulamakta, onun Kılıç Arslan'ın sultanlığını tanıdığı ve küçük kardeşi Şahin-şah gibi iktidar kavgasına karışmadığını, bununla birlikte devletin selâmeti amacıyla öldürüldüğünü göstermektedir.

Sultan Kılıç Arslan'ın kendisine karşı iktidar mücadelesine girdiğini belirttiğimiz kardeşi Şahin-şah'ın çocukları olan yeğenlerinden birisini de öldürttüğü, veya istemeyerek buna mecbur kaldığı anlaşılmaktadır. Kılıç Arslan, Şahin-şah'ı firara mecbur ettikten sonra, 1169'da Danişmendli Zünnun'un Kayseri ve Zamantı'daki hâkimiyetine de son vermiş, bunun üzerine bunlar Atabeg Nureddin Mahmud'a iltica etmek zorunda kalmışlardı. Kılıç Arslan, Türkiye'de millî birliği sağlamak amacıyla, Danişmendliler aleyhinde bir genişleme politikası güdüyordu. Nitekim 1171'de bu hanedan arasında baş gösteren iktidar mücadelelerinden yararlanarak Malatya'ya bir sefer yapmış, ancak Atabeg'in müdahalesi yüzünden bölge halkından 12.000 kişiyi sürgün ederek Kayseri'ye dönmeye mecbur olmuştu. İşte bu seferde

⁹⁹ C. II, s. 177.

¹⁰⁰ Turan, *SZT*, s. 192, 197.

¹⁰¹ Turan, *SZT*, s. 198 ve dipnot 5.

¹⁰² *İbnü'l-Kalanîsî*, s. 333., *Sıbt İbnü'l-Cevzî*, s. 73a ve bunlardan naklen Turan, *SZT*, s. 199, dipnot 5.

¹⁰³ Turan, *SZT*, s. 192, dipnot 108, 197.

¹⁰⁴ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (çev. H.D. Andreasyan, notlar. E. Dulaurer-M.H. Yınanç-Çeviren), Ankara 1962, s. 313.

Sultan Kılıç Arslan, kardeşi Şahin-şah'ın oğulları olan yeğenlerini de ele geçirmeye muvaffak olmuş ve yanında gözetim altına aldırılmıştı. Ancak, bu şehzâdelerin adları meçhûl olduğu gibi, sayıları da kesinlikle bilinmemektedir¹⁰⁵. Nureddin Mahmud, Selçukluların yayılması ve nüfûz kazanmalarını kendi çıkarları için tehlikeli görerek, Danişmendlileri ve sultanın kardeşini desteklemeyi uygun buluyordu. Bu yüzden Sivas Danişmendli hükümdarı, Şahin-şah, Mardin ve Harput Artukluları ile Çukurova Ermenilerinden oluşan bir ittifak vücuda getirmiş ve kendi ordusuyla birleşen müttefik kuvvetlerini Sivas'a göndermişti (1172). Müttefikler Kayseri'ye doğru harekete geçerken sultana da haber gönderilerek, 1171 seferinde esir ve sürgün ettiği halkı geri göndermesi, kardeşi Şahin-şah ile Dânişmendlilerden aldığı yerleri geri vermesi ve yanında tutuklu bulundurduğu yeğenlerini serbest bırakması bildirilmişti. Ancak sultan bunlardan ilkini ve kardeşine yıllık 10.000 dinar tahsisat vermeyi kabul etmişse de son ikisini şiddetle reddetmiş, üstelik yanında mevkuf bulunan yeğenlerinden birisini de öldürterek cesedini babasına göndertmiş ve buradan gitmediği ve diğer üç çocuğunu da istediği takdirde, onları da aynı şekilde idam ettireceğini bildirmişti (1172). Bunun üzerine müttefikler, onu bırakarak geri çekilmeye mecbur olmuşlardı¹⁰⁶.

Görüldüğü gibi, Sultan Kılıç Arslan'ın, kendi ordusundan kat kat güçlü müttefik kuvvetleri tarafından Kayseri'de kuşatıldığı veya kuşatılmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu anlaşılmaktadır. O, bu kötü durumdan kurtulmak amacıyla, müttefiklerin barış için ileri sürdüğü şartları kabul ediyor gözükmüş ve onları tatmin amacıyla bazı tâvizler de vermiştir. Ancak yukarıda belirttiğimiz son iki maddeyi kabule yanaşmadığı gibi, adını bilemediğimiz yeğenini de öldürtmekten çekinmeyerek bu husustaki tavrını açık ve kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Şahin-şah ile müttefiklerine verilen bu göz dağına rağmen, yine de diğer çocukların iadesinde ve harekâtın durdurulmasında ısrar edilmesi halinde, diğerlerinin de aynı âkıbete uğrayacağını belirtmiş ve bu suretle müttefik ordularına rehberlik veya kumanda ettiği anlaşılan kardeşini Kayseri'den geri çekilmeye mecbur bırakmak istemiş ve bunu da başarmaya muvaffak olmuştur.

¹⁰⁵ Şehâbeddin Tekindağ, tarihi belli olmayan bir kitabeye dayanarak bunlardan birisinin adının "Şerafeddin İshâk" olduğunu belirtmektedir (bkz: Şahinşah'ın Oğlu Şerafeddin İshâk Hakkında Bir Kitabe, İ.Ü. Ed. Fak. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 10-11/(1981), s. 110.

¹⁰⁶ *Süryani Mihael*, c. III. s. 340., *Ebu'l-Ferec*, c. II, s. 410. Turan, bu olaydan bahsetmekle birlikte (bkz: *SZT*, s. 203-204) Kılıç Arslan'ın yeğenini öldürtmesine değinmemiştir.

Görüldüğü gibi Sultan Kılıç Arslan, Şahin-şah'ın oğlu olan bu yeğenlerini, kendisinin belki de kaderini etkileyecek olan bu olağanüstü durum nedeniyle kurtuluşunun tek çıkar yolu olarak görmüş ve pazarlık konusu yapmıştır. Hiç bir suçu ve günahı olmadığı halde öldürtülmek zorunda kalan bu talihsiz şehzadenin idamının infazının ise, -yine sultanın bu husustaki kesin tavrının bir göstergesi olarak- genel kuralın dışına çıkılarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Süryani kaynaklarının ifadesine göre o, kılıçla öldürülmüş ve parçalanan cesedi de yakılarak babasına gönderilmişti¹⁰⁷. Bu, tespit edebildiğimiz kadarıyla inceleme konumuz olan dönemde Türkiye Selçuklu hanedanı üyelerinin kanları akıtılmadan yapılan idamlarında biricik istisnayı teşkil etmektedir.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğullarından Sultan II. Rükneddin Süleyman-şah da (1196-1204) tahta çıktıktan yaklaşık sekiz yıl sonra, ölümünden az önce Gürcistan seferine çıkmadan, kardeşi Ankara Meliki Muhiddin Mesud-şah'ı idam ettirmişti (1204). Sultan Kılıç Arslan'ın 1192'de ölümü üzerine, meşrû vârisi ve Uluborlu meliki en küçük oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu Devleti'nin başına geçmiş, ancak diğer kardeşleri tahta hak iddia etmekten geri durmamışlardı. Sultan Gıyaseddin bunların en güçlü ve ihtiraslı olan ağabeyi Sivas ve Aksaray meliki Kutbeddin Melik-şah'ın ölümü üzerine bir parça nefes alabilmiş ve Ankara meliki Muhiddin Mesud Kastamonu ve Bolu taraflarında fetihlere giriştiği, Tokat meliki Rükneddin Süleyman-şah da İç ve Doğu Anadolu'da kardeşlerini itaate almak ve topraklarını istilâ ve ilhakla uğraştığı ve nihayet rekâbet bu iki arasında devam ettiği için iktidarını korumakta güçlük çekmemiştir. Rükneddin ilk melikliğinde ve özellikle babasının sağ olduğu sıralarda kuvvetlerini daha ziyade Bizans'a karşı fevhlerde kullanmış, kardeşleri arasında cereyan eden saltanat mücadelelerini dikkatle takip etmekle beraber, bunlara fiilî olarak katılmayı doğru bulmamıştır. Ancak daha sonra onların birbirlerini sarstığı ve bertaraf ettiği bir zamanda harekete geçmiştir¹⁰⁸. Süleyman-şah, kendisine itaat eden kardeşlerini menşur vererek yerlerinde bırakmak vaadiyle teskin edip, Konya'ya yürümüş ve dört aylık bir kuşatmadan sonra Gıyaseddin'i saltanattan ayırmaya mecbur bırakarak, yerine Selçuklu tahtına çıkmıştır. Böylece sultan olmayı başaran Rükneddin daha sonra kardeşlerine karşı harekete girişmiş,

¹⁰⁷ *Ebu'l-Ferec*, c. II, s. 410., *Süryani Mihael*, c. III, s. 340 ve bu eserin Ermenicesi, c. II, s. 225-226.

¹⁰⁸ Turan, *SZT*, s. 237-243.

ilk olarak Argunşâh ile Berkyaruk-şah'a ait Amasya ve Niksar yörelerini ele geçirmişti (1197). Elbistan meliki Muğiseddin Tuğrul-şah da derhal tâbiyetini kabul etmişti. Eyyübîlere dayanarak boyun eğmeyen ve bağımsızlığını koruyan Kayser-şah ise, daha sonra Rükneddin tarafından Malatya'nın kuşatılması ve zaptedilmesi üzerine (Haziran 1200), kayınbabası Eyyübî hükümdarı Melik Âdil'in yanına kaçmak zorunda kalmıştı (1201). Rükneddin, bu suretle Ankara meliki Mesud-şah ve ülkesi dışında, bütün kardeşlerini egemenliği altına almış oluyordu¹⁰⁹. Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bolu ve Eskişehir bölgelerinin çoğunu idaresinde bulunduran Mesud, bazı yerleri Rükneddin'e terketmişse de, müstahkem Ankara merkez olmak üzere, bu bölgelerin Selçuklu hâkimiyet sahaları dışında kalması ve onun büyük bir kuvvete sahip olması, kendisinin, dolayısıyla devletin güvenliğini de tehdit ediyordu. Ayrıca Azerbaycan ve Doğu-Anadolu için bir tehlike oluşturan Gürcü'lere kesin bir darbe vurmak ve onlara karşı daha büyük bir hazırlıkla sefere girişebilmek için Mesud'un ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu nedenlerle, Sultan II. Rükneddin, Ankara'ya gelerek kardeşini kuşatmış ve bir rivayete göre, üç yıl süren kuşatma sonunda yiyecek ve mühimmat kıtlığına uğrayan Mesud çaresiz, şehri kardeşine teslim razı olmuştu. Aralarında varılan mutabakata göre, o, kendisine dokunulmaması ve uç taraflarında bir kale verilmesi karşılığında kendi topraklarını Süleyman'a bırakacaktı. Ancak Mesud, bu kaleye gitmek üzere iki oğlu ile birlikte yola çıktığı zaman Rükneddin'in arkalarından gönderttiği bir birlik tarafından öldürülmüştü (1204)¹¹⁰.

Bu bilgilerden de anlaşılıyor ki, Rükneddin Süleyman-şah, babasının veliahdı küçük kardeşi Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı saltanat veraseti usûlü dolayısıyla ortam ve koşulların uygun olduğu bir zamanda harekete geçerek ondan iktidarı devr almayı başarmıştır. Görünüşe göre, bunda diğer kardeşlerinin teşviki ve payı da olmuştur. Buna rağmen o, kendisine karşı saltanat mücadelesine girişmemelerine rağmen, veya bu fırsatı onlara vermemek amacıyla, derhal üzerlerine yürümekte tereddüt etmemiştir. O, kendisine boyun eğenleri yerlerinde bırakmış, ya da başka bir vilâyete naklettirmiş, kimisini ise bertaraf etmiş, bu arada bazıları da çareyi yurt dışına kaçmakta bulmuştur. Bunlardan Argun-şah ile Berkyaruk-şah'ın ülkelerinin istilâ ve il-

¹⁰⁹ Turan, *SZT*, s. 244-252., Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (çev. Y. Moran), İstanbul 1979, s. 125.

¹¹⁰ Turan, *SZT*, s. 261-262., Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 62., Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 126.

hâk edildikten sonra, akıbetlerinin ne olduğunu bilemiyoruz. Sultan Rükneddin'in kardeşlerine karşı şiddetle harekete geçmesinde, onlardan gelmesi muhtemel bir tehlike kadar, Doğu-Anadolu'da genişleme ve milli birliği sağlama politikasının da başlıca âmil olduğu şüphesizdir. Nitekim Mesud'un Ankara başta olmak üzere, stratejik ve jeopolitik bir bölgeyi hâkimiyeti altında bulundurması, iktidar mücadelesine girişmemesine rağmen, bertarafını âdeta kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Nihayet sultan Erzurum ve Gürcistan seferlerinden sonra (1202) bu önemli problemin kesin olarak halli amacıyla harekete geçmiş ve sonunda Mesud'u ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Yapılan anlaşmayla da topraklarının ilhak edilmesine karşılık, kendisine uç bölgesinde bir kale verileceği taahhüt edilmiştir. Ancak sultan bu sözünde durmamış ve ondan yine de bir tehlike gelebileceğini hesap ederek, hayatına son verdirmiştir. İnfazın ise, kan akıtılmaksızın yapıldığı şüphesizdir.

Cahen, Mesud'un "Bizans'la işbirliği yaptığı iddiasıyla" öldürüldüğünü söylüyorsa da,¹¹¹ onun idamında bundan ziyade, yukarıda açıklamaya çalıştığımız faktörler esas sebepleri teşkil etmiştir. Bizans'a karşı fetihlerde bulunup, üstelik bu devletin aleyhinde sınırlarını Safranbolu'ya kadar dayandıran¹¹² bir kimsenin taht söz konusu olunca destek sağlamak üzere Rumlarla gizli veya açık temasa geçmesi uzak bir ihtimal olmasa dahi, sırf bundan dolayı katletildiğini kabul etmek de mümkün değildir. Uzunçarşılı ise, yanlış olarak Mesud dışında, Muğiseddin Tuğrul-şah müstesna olarak, diğer meliklerin de Rükneddin tarafından idam ettirildiğini ifade etmektedir¹¹³. Halbuki bu şehzâdelerden Kayseri meliki Nureddin Sultan-şah görünüşe göre Gıyaseddin'in ilk saltanatının sonlarına doğru (1196), Sivas ve Aksaray meliki olan Kutbeddin Melik-şah tarafından hile ile yakalanarak katledilmiş, bilâhare de kendisi ölmüştü¹¹⁴. Diğerlerinin akıbetleri de gördüğümüz biçimde olmuştur.

Sultân I. Gıyaseddin Keyhüsrev de, 1205'de ikinci defa tahta çıktığı zaman yeğeni olan sâbık sultan III. Kılıç Arslan'ı Konya dolaylarında Gavele kalesine gönderip hapsedirmiş ve sonra da görünüşe göre onu burada öldürtmüştür. Kendisini 1196'da tahttan ayrılmaya mecbur bırakan kardeşi II.

¹¹¹ *Anadolu'da Türkler*, s. 126.

¹¹² Turan, *STZ*, s. 261.

¹¹³ *Medhal*, s. 59.

¹¹⁴ Turan, *STZ*, s. 229, 237, 243., Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 125.

Rükneddin Süleyman-şah'ın toplam sekiz yıllık saltanatını müteakip ölümü üzerine, yerine oğlu III. Kılıç Arslan geçirilmişti. Bununla beraber onun çok küçük yaşta ve devletin yönetiminin esasta Selçuklu ricalinin elinde olması, bunlar arasındaki rekabet ve hattâ ayrılıklar, ayrıca uç Türkmenlerinin hoşnutsuzluğu iktidar için bir başka alternatifin aranmasını gerekli kılmıştı. Bilhassa, eski Danişmendli hanedanına mensup nüfuzlu uc beylerinin ön ayak olduğu bir girişim sonucunda, o sıralarda Bizans'ta bulunan Gıyaseddin Türkiye'ye dönerek Sultan Kılıç Arslan'a karşı saltanat mücadelesine girişmiş ve sonunda Konya'da kuşattığı yeğeninden, babasına dokuz yıl önce kaptırmış olduğu iktidarını tekrar devralmayı başarmıştı (Şubat 1205). Gıyaseddin'in ancak Kılıç Arslan'ın canına aman vermesi ve babasının meliklik yıllarını geçirdiği Tokat'ı mülk olarak bağışlaması karşılığında şehir ahalisinden Konya'yı teslim ve bu suretle yönetimi ele alabildiği anlaşılmaktadır¹¹⁵. Sâbık sultan daha sonra bir rivâyete göre amcasının emriyle ortalığın yatışması amacıyla geçici olarak,¹¹⁶ Aksaray'ı'ye göre ise, hapsedilmek üzere, Konya yakınlarında bulunan Gavele kalesine gönderilmiş ve bilâhare burada hayatına son verilmiştir¹¹⁷. Bu, ve bunu destekleyen diğer kayıtlar,¹¹⁸ sultanın verdiği sözde durmayarak devletin emniyeti açısından yaşamasını sakıncalı gördüğü yeğenini Gavele'de bertaraf ettirdiğini ortaya koymaktadır. İnfazın ise, genel kural olarak boğulmak suretiyle yapıldığı şüphesizdir.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev de, tahta çıktıktan bir süre sonra üvey kardeşleriyle üvey annesini katlettirmişti. Sultan Alâeddin Keykubad'ın 1237'de ölümünden sonra, kendisinden sonra tahta çıkartulmasını vasiyet ettiği veliahdı, karısı Eyyubî hükümdarı Melik Adil'in kızı Gâziye Hatun'dan doğma en küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan yerine, yeteneksiz büyük oğlu, II.

¹¹⁵ *İbn Bibî*, T., s. 84-88., LE., s. 121-127., MH., s. 23-28., *İbnü'l-Esir*, c. XII, s. 169-170., *Ebu'l-Ferec*, c. II, s. 486., a.g.y., *Tarihü Muhtasari'd-Düvel*, (nşr. A.A. Salhâni), Beyrut 1890, s. 397., *Chronique du Royaume de la Petite-Arménie, par Le Connétable Sempad*, (Frn. trc. E. Dulaurer), *RHC, I. Documents Arméniéens*, Paris 1868-1869, s. 642., *İbn Vâsil*, c. III, s. 166., *Turan SZT*, s. 274.

¹¹⁶ *İbn Bibî*, T., s. 88., LE., s. 127., MH., s. 28., *Turan, SZT*, s. 274.

¹¹⁷ *Aksarayî, Mûsâmeratü'l-Ahbâr* (nşr. O. Turan), Ankara 1944, s. 32.

¹¹⁸ Nitekim, Niğdeli Kadı Ahmed (bkz: *el-Veledü's-Şefik*, Fatih ktp. nr. 4518, s. 294) ve Hamdullâh Kazvini (bkz: *Tarih-i Güzide*, nşr. E. Browne, London 1910, s. 483) gibi müellifler de Gavele'nin adını zikretmeksizin, Kılıç Arslan'ın bir kalede hapsedilip, orada öldürüldüğünü veya öldüğünü kaydetmek suretiyle bu hususa işaret etmişlerdir. *Turan, SZT*, s. 274, dipnot 14. Kaynakların bu ifadelerine rağmen Uzunçarşılı, o'nun "saltanattan iskât edildikten sonra hayatına dokunulmadığı ve Tokat'a gönderildiği"ni söylemekle hataya düşmüştür (bkz: *Medhal*, s. 63).

Gıyâseddin Keyhüsrev bir grup devlet adamı tarafından âdeta bir oldu bittiye getirilerek babasının arzusu dışında, sultan ilân edilmişti. Bu nedenle Gıyaseddin iktidar koltuğuna oturduktan sonra da rahat edemiyor, babasının meşrû vârisi olan kardeşinin bir gün kendisinin yerine geçeceğini düşünerek onun mevcudiyetinden büyük bir endişe duyuyordu. Bu yüzden, 1238 yılı ilkbaharında kışlaktan Kayseri'ye döndüğü zaman, Melikü'l Ümera Emîr Sadeddin Köpek'e verdiği bir "ferman"la üvey annesi Melike-i Âdiliyye'yi Ankara (Ergüriyye), üvey kardeşleri İzzeddin ile Rükneddin'i de Borgulu (Uluborlu) kalesine gönderterek hapsedirmiş, bir süre sonra da evladlarından koparılan melikeyi eski Türk usûlüne göre yay kirişi (beze-i kemân) ile "cellad"lara boğdurtmak suretiyle öldürmüştü (1238)¹¹⁹. Sultan Gıyaseddin o sıralarda henüz çocuğu olmadığı için Borgulu'da "mevkuf ve mahpus" bulunan kardeşlerine herhangi bir zarar vermektan kaçınmış, fakat daha sonra Hıristiyan karısı Berduliye'den İzzeddin Keykâvus, Rum câriyesinden Rükneddin Kılıç Arslan ve Gürcü prensesinden Alâeddin Keykubâd adlı üç oğlu dünyaya geldikten sonra bunlardan ilkinin Atabeyi Üstâdü'd-dar Emîr Mübârizeddin Armağan-şah'a verdiği bir "ferman"la görünüşe göre onları burada idam ettirmişti¹²⁰.

Sultân Alâeddin Keykubad'ın kendisinden sonra yerine geçecek olan taht adayını daha sağlığında saptaması ve ölümünden sonra İzzeddin'in sultan ilân edileceği ve devlet ricalinin ona bağlı kalacağına dair yemin ettirmesine rağmen, Türk tarihinde mutad olduğu üzere bu gerçekleşmemiş ve her zamanki gibi otoriteyi belirleyen fiilî güçler harekete geçerek Gıyaseddin'in yönetimi ele almasını sağlamışlardır. O, tahta çıktıktan sonra, çocuğu olmadığı için Selçuklu neslinin inkıtâa uğramaması amacıyla üvey kardeşlerini hemen öldürmemiş, ancak bir güvenlik önlemi olarak hapsedirmekle yetinmek zorunda kalmış ve onları ancak halef olarak yerine geçecek çocukla-

¹¹⁹ *İbn Bibî*, T., s. 272, 473., MH., s. 212-213., Turan, SZT, s. 409-410., Halil Ethem, Kayseriyye Şehri, İstanbul 1334, s. 87., Köprülü, Hanedan Âzasının İdamı, s. 75., Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, s. 9.

¹²⁰ *İbn Bibî*, herne kadar, bir rivayete göre Atabey Armağanşah'ın iyi ve hayırlı bir kimse olması dolayısıyla şehzadelerin katli konusunda verilen emre uymadığını ve onların yerine iki gulâm öldürüp, sultâna uydurma nişanlar gösterdiğini., bir diğerine göre de, melikleri öldürmüş olduğunu ve duyduğu her iki rivayetın de doğru olup olmadığının araştırmadığını belirtmek suretiyle İzzeddin'le Rükneddin'in idamı hususunda kesin bir şey söyleyemiyorsa da bunlardan ikincisinin doğru olduğu şüphesizdir. Bkz: T., s. 272-273., MH., s. 212-213., Turan, SZT, s. 410., Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, s. 9. Yazar başka bir eserinde bunların boğdurulmasının sultanın bir oğlu olması üzerine vuku bulduğunu söylüyorsa da (bkz: *Medhal*, s. 63-64), Gıyaseddin'in dünyaya gelen çocuklarının sayısı bir değil, belirttiğimiz gibi üçtür.

rının doğumundan sonra bertaraf ettirmiştir. Bu şehzâdelerle birlikte anneleri Gâziye Hatun'un da aynı cezaya ve âkıbete mâruz kalması, meliklerin yaşlarının küçük olması dolayısıyla üstlendiği velâyet sebebiyle olmuştur. Veliâhd olan oğlu İzzeddin hesabına onun haklarına sahip çıkması tabii olan melikenin varlığı, Gıyaseddin tarafından tahtı için büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Bunların hapsedilmesi ve katli vazifesi ise, bu işle özel olarak görevlendirilen Melikü'l-ümera ve Atabeg gibi yüksek dereceli devlet görevlilerine havale edilmiş ve bunların nezareti altında, söz konusu hanedan üyelerinin yaşamına "cellad"lar tarafından kanları akıtılmaksızın son verilmiş ve böylece sultanın bu hususta verdiği yazılı emrin (ferman) gereği yerine getirilmiştir.

C - TUTSAKLARA

Türkiye Selçuklu sultanlarının, baskın, fetih, savaş ve bunun gibi olaylar sonucunda ele geçirilen esirleri de gerekli gördükleri zaman katletmiş oldukları anlaşılmaktadır ki bunlar, daha ziyade düşman ordularına mensup olan "emir" ünvan ve rütbesini taşıyan yüksek dereceli subaylardır. Sultanların mutlak otoritelerine bağlı olarak infaz edilen bu cezalar, İslâm savaş hukuku bakımından da meşrû kabul edilmiştir. Nitekim buna göre, savaştan önce veya savaş sırasında yapılan teslim olma teklifi kabul edilmezse, yenilen taraf ele geçirilen bütün fertleri köle sayılır; eğer savaş sonucunda karşı taraf zorla esir edilmişse, hükümdar bunların içinde zararlı gördüklerini isterse öldürtebilir¹²¹. Buna rağmen Selçuklu sultanlarının keyfi uygulamalardan kaçınarak herhangi bir vesileyle tutsak edilen bu kimselerin hayatlarına özel durumlar, isyan ve ihanet gibi gerekçeler dolayısıyla son verdiklerini de dikkati çekmektedir. Ancak, onların bu konuda verdikleri yada verebilecekleri emirlerin, Mumcu'nun belirttiği gibi, bir "siyaseten katl sayılmayacağı"¹²² açıktır. Esirlerin büyük bölümü askerî kimseler olduğu için haklarında sultanlarca gerek yazılı ve gerekse şifahî olarak verilen katl hükümlerinin infazı ise, daha ziyade kafalarının kesilmesi suretiyle yapılmış, bazen de özel durumlar nedeniyle ender olarak canlı canlı deri yüzme gibi çok ağır infaz şekillerine başvurulmuş ve mutad olmadığı halde, cesedlerine saman doldurularak, ayrıca teşhire de tâbi tutulmuşlardır. Ancak söylediğimiz gibi bunlar katledilen esirler için istisnai durumlardır.

¹²¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, c. III, s. 427 v.d., Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 74.

¹²² Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 74.

Bu hususta tespit edebildiğimiz ve Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile Sultan I. Alâeddin Keykubad devirlerine ait kayıtlara göre, Rum ve Eyyubî esirlerin bu ağır cezaya mâruz kaldıkları görülüyor. Bunlardan ilkinde göre, Sultan İzzeddin çıktığı Sinop seferinde Trabzon Rum imparatoru Alexis'in bir baskın sonucunda ele geçirmeye muvaffak olunan komutanlarını, görünüşe göre bu şehri teslim etmeye zorlamak amacıyla, öldürtmüştü. Sultan bu sefere karar vermiş ve ilk etapta bu bölgeye bir öncü kuvveti sevk etmiş, daha sonra da kendisi yola çıkmıştı. İşte bu öncüler veya başka bir rivayete göre Türkmenler o sıralarda 500 kişilik bir maiyeti ile avlanmakta olan Tekfur Kir Alexis'i ve beylerini gafil avlayarak esir etmişler ve kendisine getirmişlerdi. Onlara karşı elinden geldiği kadar iyi davranmaya çalışan İzzeddin, kan dökülmeden şehirlilerin teslim edilmesi teklifinin Sinoplularca reddedilmesi karşısında, onları buna zorlamak amacıyla Alexis ile emirlerine, onların gözleri önünde işkence yaptırmaktan başka çıkar yol bulamamış ve buna rağmen Sinop'un teslim edilmemesi halinde Tekfur'un öldürülmesini "cellad"lara ferman bu yurmuştu¹²³. İbn Bibî her ne kadar açık olarak belirtmiyorsa da bu emrin, Tekfur'un komutanları için de bahis konusu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim işkence uygulamasıyla da bir sonuca varılamaması üzerine, Müneccimbaşı'nın kendilerine "ağır işkenceler" in yapıldığını söylediği¹²⁴ bu kimseler, kesin tavrını ortaya koymak isteyen sultanın verdiği hüküm sonucunda, şehir halkının gözünü korkutmak için feci bir şekilde öldürtülmüş olmalıdırlar. Nitekim, Anonim'in, Kir Alexis ile birlikte esir edilen 30 Firenk (Rum) emirinin diri diri derilerinin yüzüldüğü ve cesedlerinin içine saman doldurularak bütün Rum vilâyetinde gezdirildiğine dair ifadesi¹²⁵ de, bu hususu doğrulamaktadır.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bir baskın sonucunda Selçuklular'a tutsak düşen Tekfur ile beyleri, müstahkem Sinop şehrini savaşız ele geçirmek isteyen Sultan İzzeddin tarafından bir koz, bir araç olarak kullanılmak istenmiş, ancak şehir halkının teslim etmemesi üzerine, celladlar tarafından önce kendilerine çok ağır bir bedeni ceza olan iş-

¹²³ İbn Bibî, T., s. 150-151., LE., s. 213., MH., s. 55-56.

¹²⁴ Müneccimbaşı, s. 18.

¹²⁵ Anonim, Fotoğraf neşri, s. 44., trk, trc., s. 28-29., Farsça metin, s. 347., Aydın Taneri, Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri, *A.Ü.DTCF. TAD*, IV/6-7, (1966), s. 171, dipnot 337. Turan, avlanmakta olan Tekfur'un esir edilerek Sultan İzzeddin'in yanına getirildiğini belirtiyorsa da (bkz: SZT, s. 303-304), emirlerinin öldürülmesi olayına değinmemiştir.

kence yaptırılmış, bunun da Sinoplular üzerinde bir etki yapmaması karşısında, artık son raddeye gelmiş ve Rum komutanlar hakkında siyaset'e hükmolunmak zorunda kalınmıştır. Bunun infazı ise, söylediğimiz gibi çok özel bir durumun söz konusu olması dolayısıyla, canlı-canlı derilerinin yüzülmesiyle yerine getirilmiş ve cesedleri, bir korku ve etki yaratması amacıyla, saman doldurularak teşhire tâbi tutulmuştur. Büyük Selçuklu ve Osmanlılar'da da görülen bu usûlün, Türkiye Selçukluları'nda başka vesilelerle de zaman zaman uygulandığı bilinmektedir¹²⁶.

Sultan İzzeddin Keykâvus zamanına ait olan ikinci kayıdımıza göre bu hükümdar, 1216 yılında Antalya'nın ikinci defa fethinde esir alınan bazı kimselerin topluca öldürülmesini emretmişti¹²⁷. Onun bu emri vermesinde Antalya Frenklerinin Selçuklular aleyhindeki hareketleri ve isyanları başlıca âmil olmuştur. Bu sınır kalesi ve şehri babası Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Selçuklu topraklarına katılmış, ancak onun ölümü ve kendisinin, kardeşi Alâeddin Keykubad'la uğraşmasından faydalanan Rumlar tarafından, Kıbrıs Haçlılarının yardımıyla işgal olunmuştu. İbn Bibî'ye göre, Selçuklu yönetimi altında yaşayan kâfirlerin ayaklanarak Türkleri gafil avlamaları, büyük-küçük demeden büyük bir katliama girişip, kadınları esir ve mal-mülklerini yağma etmeleri üzerine,¹²⁸ gazaba gelen Sultan İzzeddin, işlerini halleder etmez, Antalya üzerine hareket etmiş ve burasını büyük bir kuşatmadan sonra zaptetmeye muvaffak olmuştu¹²⁹. Sultan daha sonra yine aynı kaynağa göre, yakalanan isyankâr hainleri (hâinân) katlettiği¹³⁰ ve bu suretle onları hak ettikleri cezaya çarptırmıştı. Kaynakların kısaca, "Antalya kâfirleri, hainler, esir alınanlar" şeklinde ifade ettiği ve yaptıklarından ötürü ihanet, isyan, katl, yağma ve bunun gibi suçları işlemiş olan bu kimselerin sorumlu durumlarda ve mevkilerde bulunan icraî askerî kimseler olduğu şüphesizdir. Bununla beraber Antalya'nın yerli Rum halkının da bu olaylara isteyerek, veya buna zorlanarak katılabilmiş olabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir. Her şeye rağmen, bahis konusu olan cezanın bütün Antalya halkı için değil de asıl bu işten sorumlu olup, esir edilen elebaşılara yönelik olduğunu

¹²⁶ Msl. "Cimri" lakabıyla tanınan Selçuklu şehzadesi Alâeddin Siyâvûş da yakalandıktan sonra, aynı muamele ve akibete mâruz kalmıştı (bkz: *Anonim*, Fotoğraf neşr, s. 62., trk. trc., s. 41., Taneri, *Müsameretü'l-Ahbar'ın...*, s. 171).

¹²⁷ Müneccimbaşı, s. 17.

¹²⁸ *İbn Bibî*, T., s. 141 v.d., LE., s. 201 v.d., Turan SZT, s. 308-309.

¹²⁹ Turan, SZT, s. 310.

¹³⁰ *İbn Bibî*, T., s. 146., LE., s. 207., MH., s. 53.

kabul etmek doğru olacaktır. İnfazların ise, bu hususta herhangi bir kayıt bulunmamasına rağmen, asılmak, veya daha büyük bir ihtimalle kafa kesilmek suretiyle yapıldığı düşünülebilir.

Bu hükümdardan sonra yerine geçen kardeşi Sultan Alâeddin Keykubad da, Harput dolaylarında yapılan bir savaşta esir düşen Eyyubî ordusuna mensup ümera'yı ihanet gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırmıştı. Sultan Alâeddin'in Ahlat-şahlar (Sökmenliler) ülkesini fethetmesi üzerine, Melik Eşref başta ağabeyisi Mısır hükümdarı Melik Kâmil olmak üzere sayıları onaltıya yaklaşan bütün Eyyubî melikleri, Mardin ve Harput Artuklularından oluşan büyük bir ittifak cephesi kurmuş ve Selçuklular'a karşı harekete geçirmişti. Birleşik Eyyubî kuvvetleri 1234'te Birecik'te toplanıp, Halep-Kayseri yolundan Türkiye'ye doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Fırat'ı geçerek Süveydâ (Siverek)'ya gelen ve orada kalan Melik Kâmil, Harput Artuklu melikinin yardımına ordusunun bir bölümünü göndermiş, Harput yakınlarında vukû bulan bir savaşta Eyyubîler yenilmiş, komutanlarından bir çoğu da Selçuklulara esir düşmüştü. Daha sonra bunlar Sultan Alâeddin'in yanına gönderilmişlerdi¹³¹. İşte Anonim'e göre, Alâeddin tutsak edilen ve sayıları 1040'a varan Eyyubî (Şam) emirine "dedeleri zamanından beri hiyaneti âdet ettikleri" gerekçesiyle aman istemelerine rağmen, "siyaset" buyurmuştu¹³².

Görüldüğü gibi, Şam Eyyubî hükümdarı Melik Eşref, Selçuklulara karşı büyük bir ittifak oluşturulmasında ve hazırlanan birleşik kuvvetler ordularının Türkiye'ye sevk edilmesinde başlıca rolü oynamıştır. O, evvelce Selçuklu vassallığında bulunduğu halde, sonradan tâbilitken çıkmış, üstelik aynı şekilde peşinden bir Türk devletini (Artuklular) de sürüklemiştir. Selçuklulara karşı açılan savaşın bayraktarlığını üstlenen Melik Eşref -ve evvelce seleflerinin- sadece Selçuklu tâbiyetinden çıkmaları ve bu suretle arada mevcut olan statükoyu çiğnemeleri, metbû Türkiye Selçuklu Devleti ile sultanları bakımından gerçekten de bir ihanet suçunu oluşturmuştur. Üstelik onların bununla kalmayarak savaş ilân etmeleri, hukukî olduğu kadar, fiilî askerî eylemlere de başvurmaları, ele geçirildiklerinde kendilerine en ağır cezanın verilmesine hak verdirtecek bir durum yaratmış olmaktadır. Nitekim Sultan Alâeddin, Melik Eşref'in esir düşen ümerâsını görünüşe göre kendisine duyduğu büyük kin dolayısıyla, sırf bu yüzden, verdiği emirle idam ettirmiştir. Anonim'in katledilen Şam emirlerinin sayısına dair verdiği rakam biraz

¹³¹ Turan, *SZT*. s. 379-381.

¹³² *Anonim*, Fotoğraf neşr. s. 47., trk. trc., s. 30., Farsça metin, s. 349.

abartmalı görölse bile, sultanın gazabının büyüklüğü ve cezanın kapsamı hakkında bir fikir vermektedir. Savaş hali dolayısıyla infazların kılıçla idam, yani kafalarının kesilmesi suretiyle yapıldığı da şüphesizdir.

